

Historisk vattenverksamhet längs Torphyttedäcken, Linde socken

Linde socken och kommun, Örebro län, Västmanland
Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Örebro län med platsen för inventeringen markerad i rött.

© 2023 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2022:45

Lst dnr 584-236-2022

Författare Johnny Rönngren

Kvalitetsgranskning Annica Ramström

Grafisk form Nina Balknäs

Omslagsfoto Dammfallet vid Nya Munkhyttan sedd från sydöst.

Foto Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2022:45

KULTURHISTORISK INVENTERING – KUNSKAPSUNDERLAG

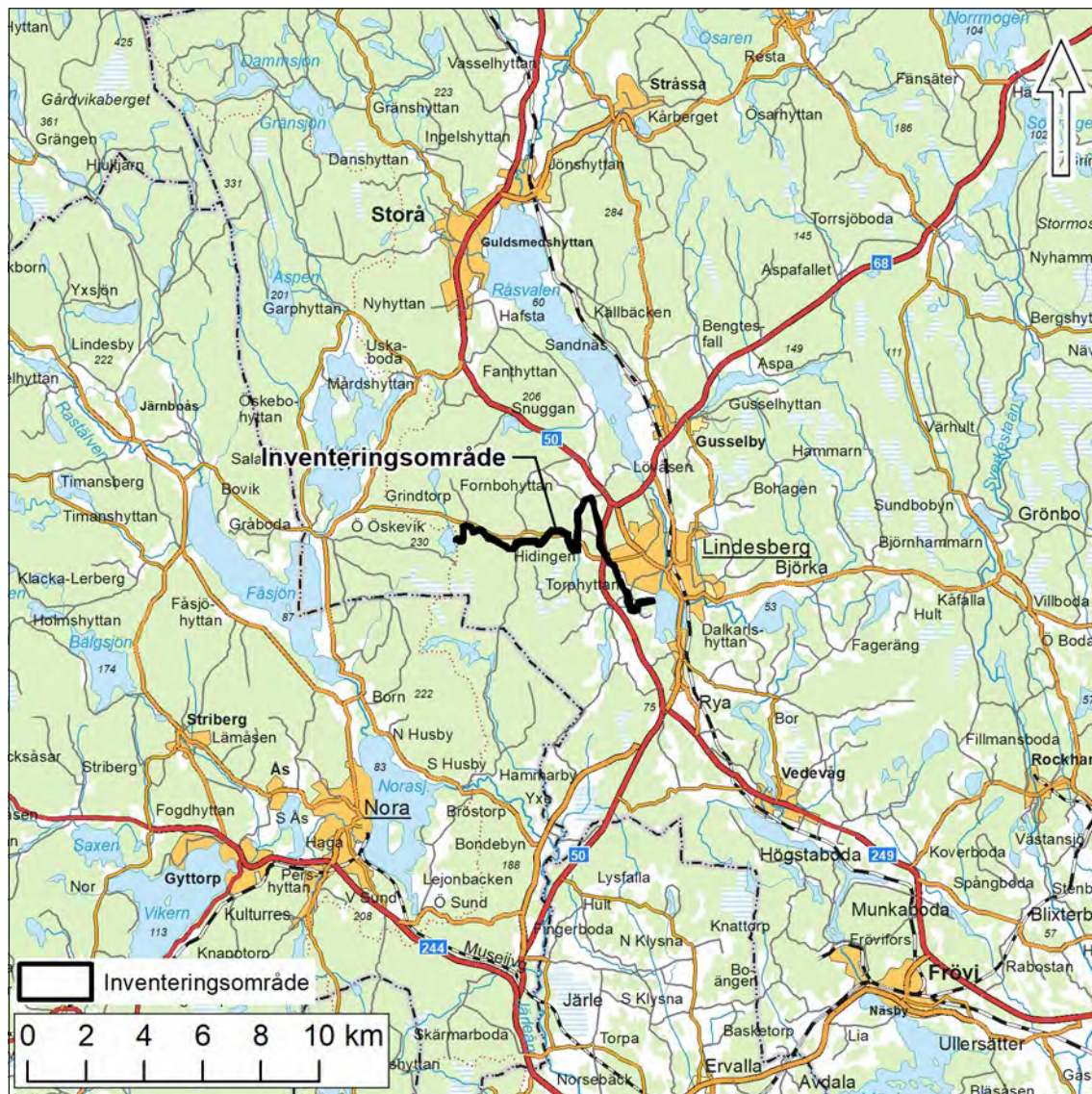
Historisk vattenverksamhet längs Torphyttedäcken, Linde socken

Linde socken och kommun, Örebro län, Västmanland

Johnny Rönngren

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	7
Inledning	8
Syfte	8
Metod och genomförande	9
Bakgrund och kulturmiljö	10
Landskapet	10
Bergsmannabyar och stadsjordar	11
Rensningar och uträtningar	12
Munkhyttan	12
Båtnadsområde 1: Andbäcken–Hidingebäcken	16
Båtnadsområde 2: Fornaboda–Lindeshyttan	19
Fornlämningsbild före inventering	20
Resultat	21
Objekt 1, småindustriområde – L1980:7456	26
Objekt 2, hyttområde – L1981:4190	26
Objekt 3, hyttområde – L1980:503	28
Objekt 4, bro – ej KMR-objekt	30
Objekt 5, bytomt/gårdstomt – L2022:10523	30
Objekt 6, hyttområde – L1981:4531	30
Objekt 7, kvarn – L2022:10524	32
Objekt 8, bro – ej KMR-objekt	32
Objekt 9, bro – L2022:10525	33
Objekt 10, kvarn – ej KMR-objekt	33
Objekt 11, hammare/smedja – L1981:9934	37
Objekt 12, lägenhetsbebyggelse – L2022:10526	37
Objekt 13, bergshistorisk lämning, övrig – L1981:3949	37
Objekt 14, bytomt/gårdstomt – L2022:10527	40
Objekt 15, bytomt/gårdstomt – L2022:10528	41
Objekt 16, hyttområde – L1981:9909	41
Objekt 17, bro – L2022:10529	42
Objekt 18, träindustri – L1979:674	42
Objekt 19, dammvall – L1979:778	45
Objekt 20, hyttområde – L1981:518	46
Objekt 21, småindustriområde – L1981:746	49
Objekt 22, småindustriområde – L2022:10530	51
Objekt 23, hammare/smedja – L2022:10531	52
Objekt 24, kalkugn – L2022:10532	52
Diskussion	53
Medeltida kopparhyttor	53
Masugnarna och hamrar	54
Sågar och kvarnar	55
Torphytteområde	55
Rätning och rensning av vattendraget	56
Tekniska och administrativa uppgifter	57
Referenser	58

Figur 1. Karta över området kring Torphyttebäcken med inventeringsområdet markerat med svart. Skala 1:250 000.

SAMMANFATTNING

På uppdrag av SGS Analytics har Arkeologgruppen utfört en fältinventering och skapat kunskapsunderlag för Torphyttbäckens vattensystem mellan Södra Brunnsjön och Lindesjön. Kunskapsunderlaget är baserat på resultaten av kart- och arkivstudier samt fältinventering. Arbetets fokus var på vattenanknutna lämningar. Inför utförd inventering fanns 11 registrerade vattenanknutna lämningar inom inventeringsområdet. I och med arbetet har 10 nya lämningar registrerats. Revideringar har även utförts vid tidigare registrerade lämningar.

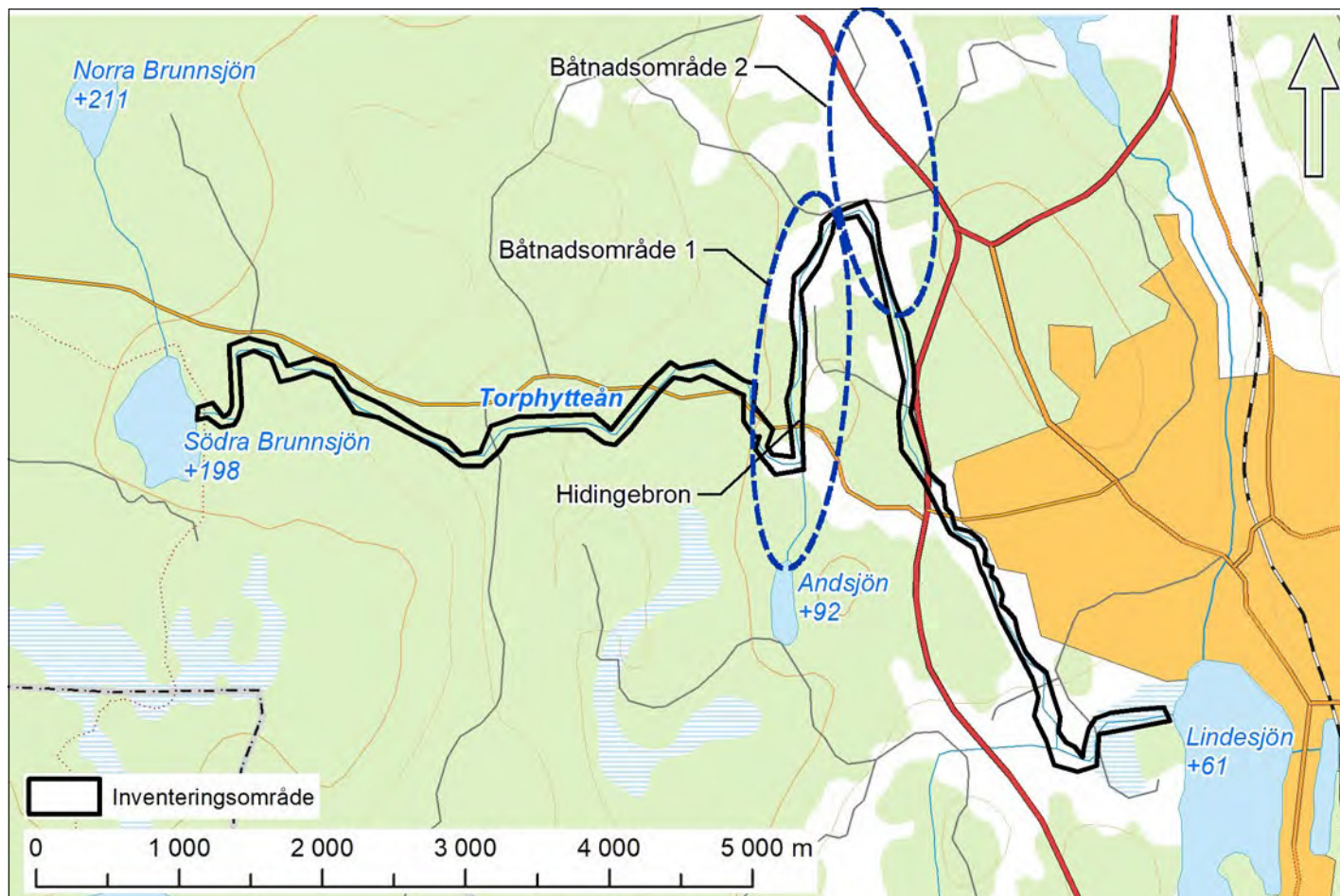
Lämningarna utgörs av:

- 5 hyttområden (5 fornlämning)
- 3 småindustriområde (2 övrig kulturhistorisk lämning, 1 ej kulturhistorisk lämning)
- 3 bytomt/gårdstomt (2 ingen antikvarisk bedömning, 1 möjlig fornlämning)
- 2 träindustri (1 fornlämning, 1 övrig kulturhistorisk lämning)
- 2 hammare/smedja (2 ingen antikvarisk bedömning – uppgift om)
- 1 kvarn (ingen antikvarisk bedömning – uppgift om).
- 1 bergshistorisk lämning, övrig (fornlämning)
- 2 broar (övrig kulturhistorisk lämning)
- 1 dammvall (ej kulturhistorisk lämning)
- 1 kalkugn (ingen antikvarisk bedömning – uppgift om)

Därutöver påträffades vid inventeringen även tre objekt, vilka inte registrerades i Kulturmiljöregistret (KMR), men som utgör spår efter mänsklig verksamhet. Objekten benämns i rapporten som "Ej KMR-objekt". De utgjordes av:

- 2 broar (utrasade brofästen och ur arkeologiskt perspektiv förstörda)
- 1 kvarn (sentida kvarn och damm från tidigt 1900-tal)

Vattenverksamheten längs Torphyttbäckens vattensystem som äldst dateras till 1200-tal och under olika former fortgått fram till 1900-talets första hälft. Sammanlagt har sju bergshistoriska lämningar i form av kopparhyttor, masugnar och hammare varit belägna längs vattendraget. Utmärkande för dessa är att tre kopparhyttor, av eventuell fem kända kopparhyttor i Linde Bergslag, har varit belägna inom inventeringsområdet. Kopparhyttorna förefaller ha nyttjats och nedlagts under medeltid medan masugnarna och hamrarna lades ned från sent 1600-tal fram till år 1797 då sista masugnen nedblåstes. Från och med 1800-talets sista hälft ersattes äldre kvarnar och sågar varvid nya anlades tillsammans med övrig industriell verksamhet såsom kalkugn, tegelbruk och under tidigt 1900-tal en kraftstation.

Figur 2. Inventeringssträckan längs Torphyttebäckens vattensystem mellan sjöarna Södra Brunnsjön och Lindesjön. I kartan är även två båtnadsområden markerade med blå streckad linje. Skala 1:50 000.

INLEDNING

På uppdrag av SGS Analytics (som in sin tur fått uppdraget av Länsstyrelsen i Örebro) har Arkeologgruppen utfört en fältinventering och skapat kunskapsunderlag för Torphyttebäckens vattensystem mellan Södra Brunnsjön och Lindesjön. Inventeringssträckan var omkring 13 kilometer lång, se figur 1 och 2. I uppdraget ingick att göra ett kulturhistoriskt underlag för sträckan i syfte att lokalisera och kategorisera eventuella lämningar längs den berörda sträckan.

Beslut i ärendet fattades 2022-04-08 (584-236-2022). Arbetet bekostades av SGS Analytics. Fältarbetet utfördes under oktober 2022 av Johnny Rönngren och Tobias Vinoy.

SYFTE

Syftet med uppdraget var att i ett kunskapsunderlag beskriva lämningar och verksamheter inom Torphyttebäckens vattensystem under historisk tid. Kunskapsunderlaget skulle innehålla beskrivningar för de olika verksamheterna längs vattendraget och hur de utvecklats med tiden. Det skulle även redogöra för hur olika vattenverksamheter hänger ihop inom det aktuella inventeringsområdet och deras eventuella relationer med företeelser utanför området. Kunskapsunderlaget ska utgöra underlag för kommande vattenvårdsåtgärder där hänsyn till kulturmiljöer behöver iaktas.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Arbetet inleddes med arkiv-, litteratur- och kartstudier och omfattade en genomgång av de digitala arkiven. Först gjordes en sökning i Kulturmiljöregistret (KMR) med nedladdning av redan registrerade lämningar i syfte att klarlägga den kända fornlämningsbilden i området. Vidare gjordes en kontroll av eventuella tidigare kulturhistoriska insatser i form av inventeringar eller undersökningar i området.

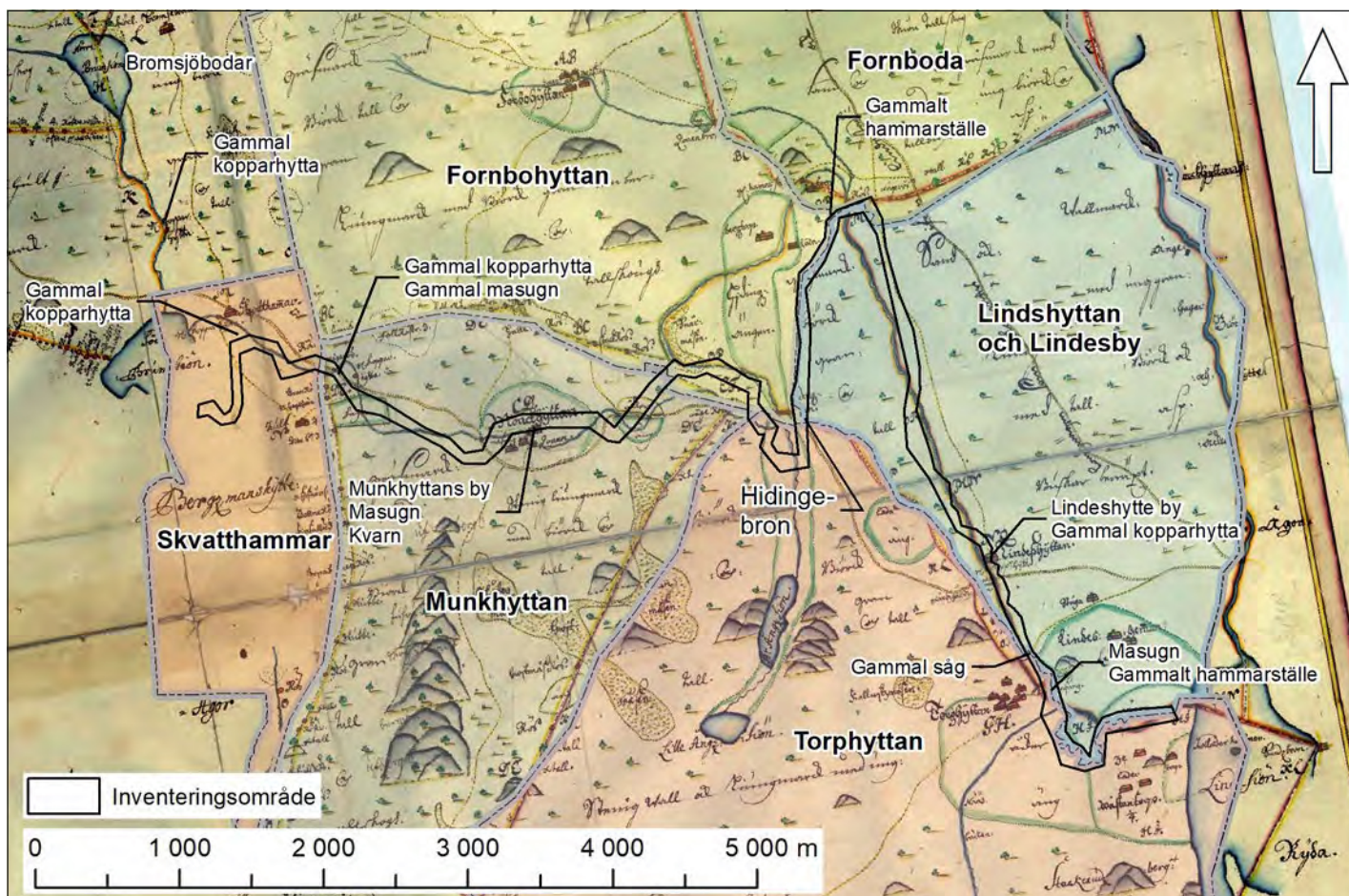
Därefter genomfördes en genomgång och djupanalys av Lantmäteriets digitala kartmaterial, vilket innefattar Rikets allmänna kartverk (RAK), Lantmäteristyrelsens kartarkiv (LMS) och Lantmäterimyndighetens kartarkiv (LMA). Syftet var att hitta eventuella försvunna bebyggelseenheter eller andra idag försvunna, men tidigare karterade lämningar inom inventeringsområdet. Kartakterna kan även innehålla tillhörande kartbeskrivningar och protokoll som kan ge ökad förståelse för hur området nyttjats över tid. Vid arkivstudier har också arkiv från Bergmästaren i Nora m.fl. bergslag granskats. I arkivet förekommer jordeböcker, vilka innehåller information kring verksamheten vid respektive hytta samt om kvarnar och sågar i området. Dessa protokoll kan i vissa fall innehålla detaljer i form av ålder, syfte och funktion rörande de olika lämningarna och verksamheterna.

Vidare har Kungliga bibliotekets arkiv över digitaliserade tidningar i Sverige granskats. Tidningsartiklar som källa kan utgöra första- eller andrahandskälla men kan innehålla nyhetsinslag kring vattenavledningsföretag, byggen av kvarnar och omständigheter kring vattendraget.

Efter arkivstudierna genomfördes en fältinventering, vilket innebar att inventeringsområdet besiktigades okulärt i syfte att hitta ej tidigare kända forn- och/eller kulturlämningar ovan mark. Vid fältinventeringen utnyttjades resultaten från arkivstudierna som vägledning. Vidare besöktes redan registrerade lämningar i syfte att klarlägga huruvida deras antikvariska status, lämningsbeskrivning och bedömning av lämningstyp var korrekt. Ändringar och nyregistreringar infördes därefter i Kulturmiljöregistret i samråd med Länsstyrelsen i Örebro län och Riksantikvarieämbetet.

I samband med arbetet har fokus legat på vattenanknutna kulturmiljöer men i uppdraget ingick att registrera samtliga nypåträffade lämningar, det vill säga även sådana som inte var vattenanknutna. Däremot har sedan tidigare kända lämningar inom inventeringsområdet som inte har en direkt koppling till vattendraget utelämnats, såsom fossil åkermark och lägenhetsbebyggelser.

Inför arbetet skedde samråd med SGS Analytics kring vilka områden som var aktuella för återmeandering i syfte att veta huruvida befintliga lämningar skulle komma att beröras av dylika åtgärder.

Figur 3. Ägobild av gårdar, byar och ögonblicksbild av vattenverksamhet enligt geometrisk karta från åren 1703–1704 (LMS 1704:S69-1:1). Skala 1:50 000.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Landskapet

Torphyttebäckens vattensystem sträcker sig från Norra Brunnsjön ned till utloppet vid Lindesjön längs en sträcka om cirka 15 kilometer. Norra Brunnsjön har förutom sitt södra utlopp även ett utlopp i väster ned mot Siggeboda. Detta förhållande kan ses i 1703–1704 års karta över Linde bergslag (LMS 1703-04:S46-1:1). Emellertid förefaller Norra Brunnsjön i en karta från år 1806 vara större än i senare kartor från åren 1820 och 1824, vilket antyder att sjön kan ha sänkts vid något tillfälle (LMS 1806:S46-86:1, LMA 1820:18-LIN-90, LMA 1824:18-LIN-81). Enligt kartan från år 1820 har inte Norra Brunnsjön något utlopp i väster.

Det aktuella inventeringsområdet sträcker sig mellan Södra Brunnsjön ned till Lindesjön längs en sträcka om 13 kilometer. Fallhöjden längs sträckan är 137 meter där Södra Brunnsjön är belägen vid +191

meter över havet och Lindesjön vid +61 meter över havet. Den största höjdskillnaden finns mellan Södra Brunnsjön ned till trakten kring Hidingebron där höjdskillnaden är cirka 90 meter. Nedströms Hidingebron är terrängen mer flack med jordarter i form av torv och lerjordar till skillnad från sand- och moränmarkerna kring Skvatthammar och Munkhyttan. Närmast utloppet vidtar Torphyttebäcken ett starkt meandrande flöde och omges av sankta våtmarker av svämsediment.

Bergsmannabyar och stadsjordar

Från Södra Brunnsjön ned till Lindesjön löper vattendraget genom åtta ägor; Skvatthammar, Munkhyttan, Forneboda, Fornbohytta, Lindesby, Lindeshyttan, Torphyttan och Lindesbergs stadsjordar. Att som brukligt redogöra för den historiska bakgrunden för varje enskild by och redovisa det befintliga kartmaterialet längs vattendraget riskerar bli en alltför fullödiga del av rapporten. I stället finns en kortfattad historisk sammanfattning kring byarna med fokus på dess vattenverksamhet, vilket får utgöra bakgrunden till förståelsen för lämningarna längs Torphyttebäcken.

Torphyttebäckens vattensystem har i äldre kartor ett flertal olika namn förutom just Torphyttebäcken, som är namnet närmast systemets utlopp. I Bromsjöbodar benämndes den Kopparbäcken, och längs Fornbohyttan och Lindeshyttan kallades den Hidingebäcken, Linshytte- eller Lindeshyttebäcken. Även Torphyttebäcken förekommer som namn.

Som nämnts rinner Torphyttebäcken genom sju bergsmansbyar och en stadsjord till staden Lindesberg. Samtliga bergsmansbyar har varit involverade i bergsbruket med egna masugnar, kopparhyttor eller hammare. Det är dock enbart byarna Skvatthammar, Munkhyttan, Lindesby, Lindeshyttan och Torphyttan som haft sina hyttor och hammare belägna längs Torphyttebäcken. I en karta över Linde bergslag från år 1703–1704 (LMS 1703-04:S46-1:1) redovisas byarnas gränser, gruvor, hyttor, kvarnar, hammare och sågar. Till kartan hör även ett tillhörande register över stående och övergivna vattenbyggnader. Vid tiden kring år 1703 fanns tre övergivna kopparhyttor, tre masugnar, varav en ur bruk, två övergivna hamrar, en kvarn och en övergiven såg.

Kopparhyttorna var belägna vid Skvatthammar, Munkhyttan och Lindeshyttan. Utanför inventeringsområdet fanns en övergiven kopparhytta vid Bromsjöbodar som är belägen uppströms i vattensystemet mellan Södra och Norra Brunnsjön. Varken Bromsjöbodar eller Skvatthammar hade egna masugnar utan bedrev sin tackjärnsproduktion i Munkhyttan (LMS 1703:S46-1:3).

Masugnar, där tackjärn tillverkades, var inom Torphyttebäckens vattensystem belägna vid Munkhyttan, Lindeshyttan och Torphyttan. År 1703–1704 fanns det 22 masugnar inom Linde bergslag (LMS 1703-04:S46-1:1). Ingen av byarna längs Torphyttebäcken hade egna större gruvor utan var gruvandelsägare i gruvor i andra byar. I Bergsjordeboken från år 1823 redovisas att byarna bedrev sin gruvverksamhet vid Stråssa eller Stripa vars gruvområden återfinns i området norr om sjön Råsvalen, omkring 10–15 kilometer norr om Torphyttebäcken (Jordebok 1823:85f, 141, 163f). Masugnarna längs Torphyttebäcken nedblåstes, som det kallas då de övergavs, under sent 1600-tal och under 1700-talet, där Torphyttan var i bruk längst. Lindeshyttan förefaller nedblåst under sent 1600-tal, Munkhyttan nedblåstes år 1767 och Torphyttan år 1797 (Jordebok 1823:162f). Samtliga hyttlag, förutom Skvatthammars, flyttade sin produktion till Snuggas hytta, vid sjön Råsvalens sydvästra del, där de blev så kallade hyttandelsägare. Skvatthammars hyttlag flyttade sannolikt år 1767 till Öskeviks hytta belägen fem kilometer väster om byn (Jordebok 1823:163). Fornebohyttan, som hade sin hytta vid ett annat vattendrag, nedblåstes år 1738 (Landholm 2003:78).

Därmed var samtliga bergsbrukslämningar längs Torphyttebäcken ur bruk i slutet av 1700-talet, däremot fortsatte kvarn- och sågverksamheterna längs vattendraget under 1800-talet och nya vattenanknutna verksamheter anlades in på tidigt 1900-tal.

Numera förekommer inga kraftverksanläggningar längs Torphyttebäcken. Däremot förekommer dammar, om än i moderna varianter, vid Munkhyttans och Torphyttans hyttområden samt vid den så kallade Hidinge Kvarnfors.

Rensningar och uträtningar

Genom att jämföra vattendragets utseende mellan de olika kartgenerationerna i kombination med den information som finns i kartprotokollen går det att följa arbetet med att rensa och rätta vattendraget under historisk tid. De första detaljerade kartorna utgörs av de så kallade storskifteskartorna vilka vanligtvis upprättades under 1700-talets andra hälft. Därefter genomfördes enskifte under tidigt 1800-tal följt av laga skiftet kring från mitten av 1800-talet och in i 1900-talets första hälft. Under 1800-talets sista hälft upprättades ett flertal kartor kopplade till enskilda gårdar inom byarna i samband med hemmansklyvningar, avsöndringar och ägoutbyten.

Vidare utfördes torrlägningsåtgärder inom tre båtadsområden i och i nära anslutning till Torphyttebäcken under tidigt 1900-tal, som innehåller plankartor, sektionsritningar och tillhörande protokoll. Vattenåtgärderna rönt även uppmärksamhet i lokala tidningar som i korta ordalag redogjorde för arbetets fortskridande samt fungerade som platsannons för hugade arbetare.

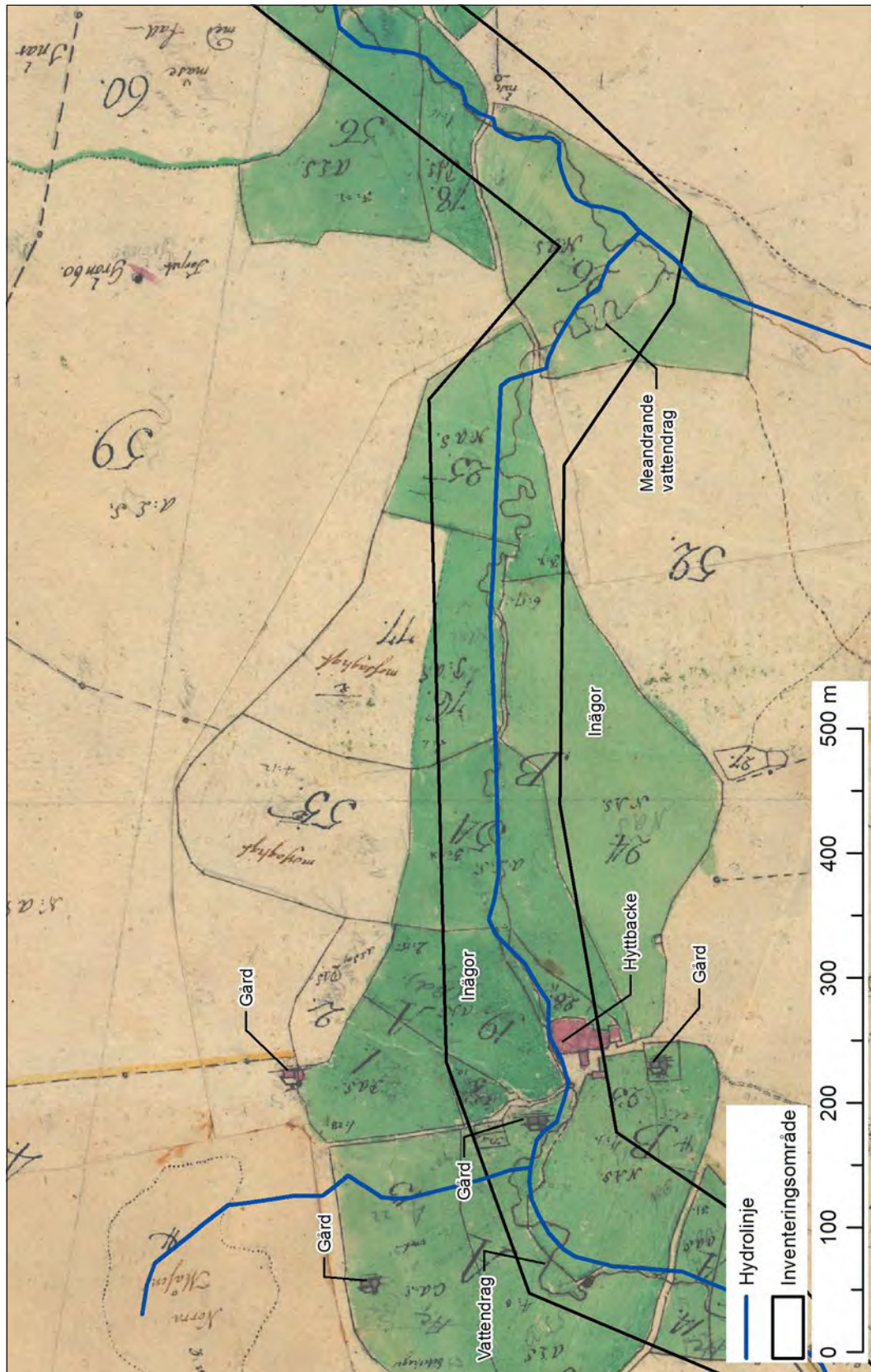
Munkhyttan

Det historiska kartmaterialet med detaljerade kartor som rör Munkhyttan utgörs av två kartor. En storskifteskarta från år 1804 och en laga skiftes karta från år 1926 (LMA 1804:18-LIN-59, LMA 1926:18-LIN-930). Genom Munkhyttans ägor är vattendragets fall omkring 66 meter längs en sträcka om 3 000 meter. I kartan från år 1804 framgår att vattendraget har haft ett mer meandrande flöde längs inägorna under historisk tid.

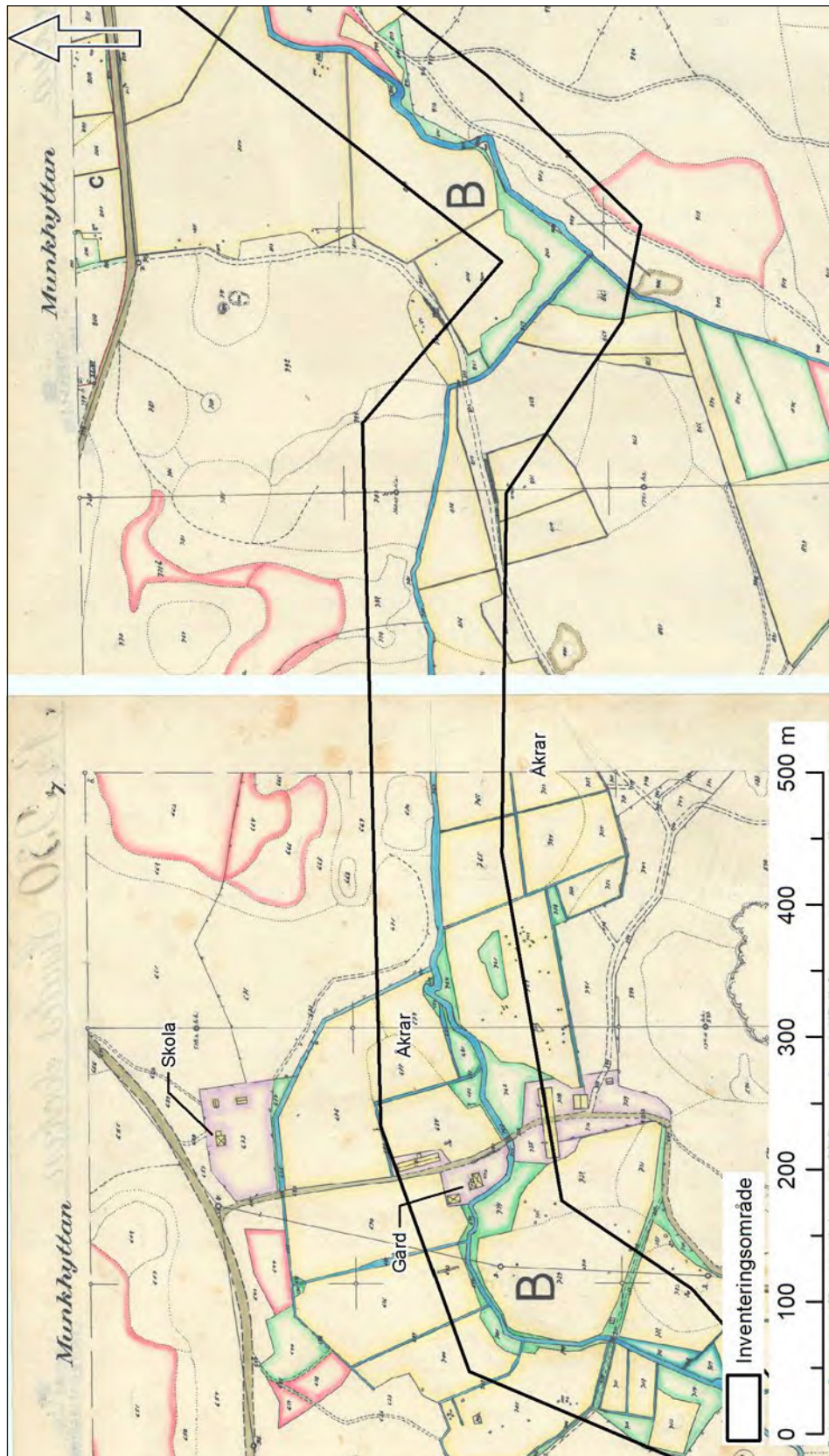
Mellan 1804 års karta och 1926 års karta över Munkhyttan syns stora skillnader vad gäller dels vattendragets lopp genom byn, dels förändringar i landskapsbilden. Detta påtalas även i protokollen hörande till 1926 års karta:

"Enär skifteslagets egor under tiden mellan ofvan-nämnda storskiftes (1804) tillkomst och den nuvarande (1926) undergått högst väsentliga förändringar genom odlingar, nyanläggning af vägar, m.m..."

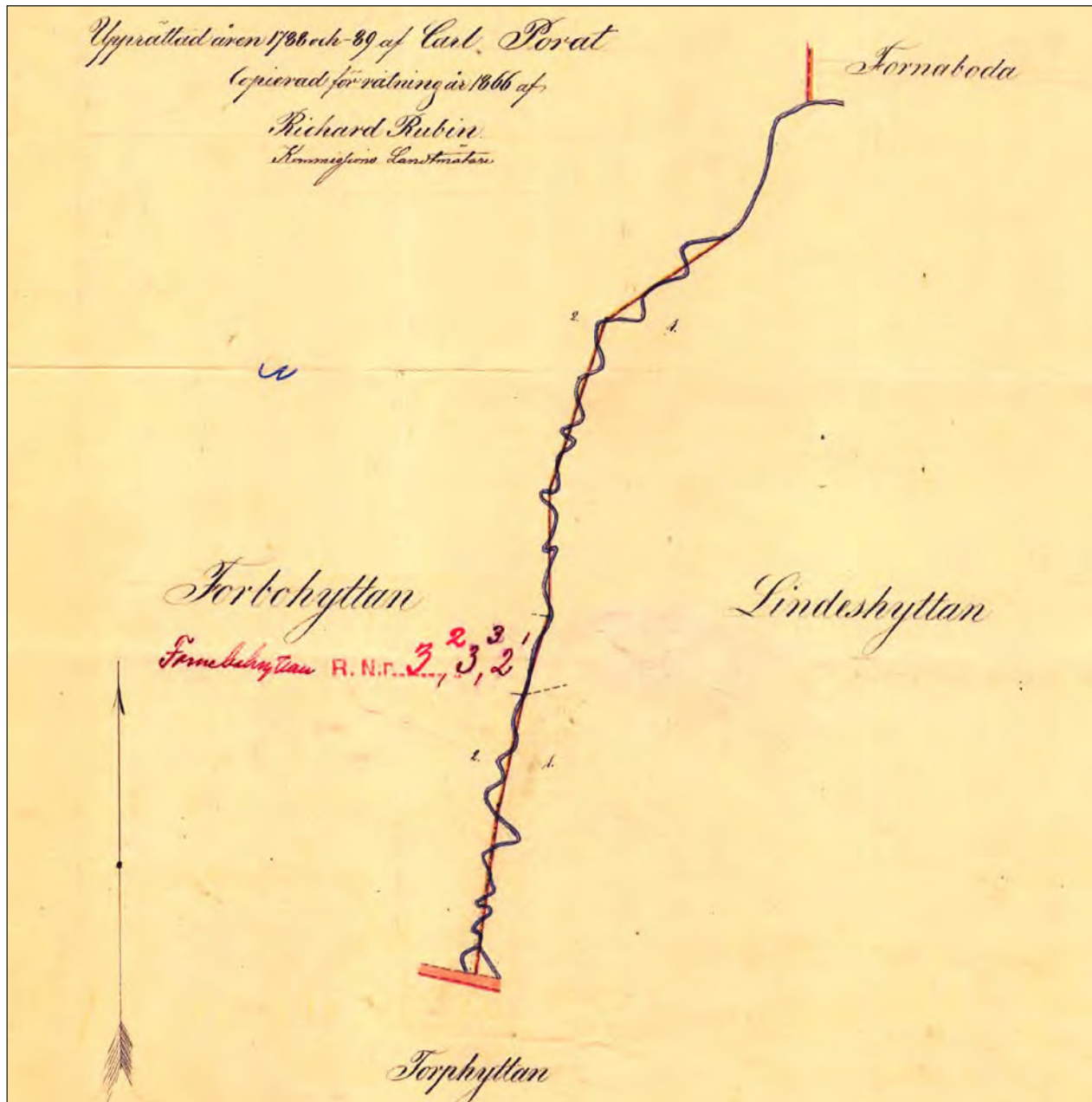
Förändringarna vad gäller odlingen rör sannolikt det åkerdikessystem som anlagts, där inägorna invid vattendraget dikats ut med avrinning i Torphyttebäcken. Genom att avledande ytvattnet har tidigare våtmarker blivit mindre vattenförande och därmed möjliga att odla. Därutöver har det tidiga kraftigt meandrande vattendraget rätats ut längs hela byns inägor.

Figur 4. Karta över Munkhyttan från år 1804. Vattendraget har enligt kartan ett meandrande lopp genom inägorna. I kartan är dagens vattendrag markerad med blå linje som jämförelse. Skala 1:5 000.

Figur 5. Karta över Munkhyttan från år 1926. Vattendraget har rätats och inägorna dikats ut. Skala 1:5 000.

Figur 6. Upprättad plan i samband med rätningen år 1866. Lantmätaren har överfört mätningen över vattendraget från 1788 års karta och ritat in den planerade rätningen som skulle genomskära vattendragets meandrar (LMA 1866:18-LIN-522).

Båtnadsområde 1:

Andbäcken–Hidingebäcken

Den berörda sträckan berör gränsområdet mellan Torphyttan, Fornbohyttan Forneboda och Munkhyttan, se figur 2. Det förekommer ett flertal historiska kartor över området från sent 1700-tal till tidigt 1900-tal. Två kartakter berör vattenavledningar som förekommit åren 1866 och 1902 (LMA 1866:18-LIN-522, LMA 1902:18-LIN-704). År 1931 skedde ytterligare ett utdikningsföretag (Länsstyrelsen Örebro län: A 147, B 1456).

I de äldsta översiktskartorna över området, från åren 1703–1704 framgår att området utgjordes av våtmark (LMS 1703-04_S46-1:1). Vattendraget kantades av en ängsmark, kallad Hidingeången, och delvis av en mosse med namnet Snärmossen. Även i de första detaljerade kartorna, som utgörs av storskifteskartorna över Fornbohyttan och Lindeshyttan från åren 1788 och 1790, framgår av kartbeskrivningar att ängs- och skogsmarken invid vattendraget var sankt (LMS 1788: S46-28:1, LMA 1790:18-LIN-58). Vattendraget är i båda kartorna jämförbara vad gäller dess meandrande lopp genom landskapet. I handlingar rörande den första större rätningen av vattendraget år 1866 framgår att lantmätaren jämfört 1788 års karta med vattendragets dåvarande lopp (1866). Denne fann att vattendraget redan blivit rätad vid flera platser men utan hänsyn tagen till att hemmanen på båda sidor om vattendraget hade erhållit lika mycket mark vid rätningen, och utan att avvägning av vattendragets lutning hade gjorts (LMA 1866:18-LIN-522). De berörda byarna formulerade problemet med området på följande sätt:

"... så som bäcken nu går i så många krokar genom de sankt ängarne att vattnet ej kan hinna undan utan årligen förändrar bäckens läge."

Även om marken redan var naturligt sank förefaller problemet med vattnet ha ökat sedan:

"...bäcken behöver sänkas att de däromkring belägna sankt ängarna må kunna göras fria från det vatten varav de genom ofvare belägna hemmansbrukarnas pådikning nu lida..."

En del av problemet förefaller ha uppstått då man vid uppströms belägna åkermarker grävt åkerdiken som fått till följd att avvattningen av marknivån ökat vattenmängden. Möjligen avses området mellan Hidingebron och Stora Andsjön, inom Torphyttans mark. Enligt Torphyttans enskifteskarta från år 1810

var detta område delvis uppodlat men bestod främst av ängsmarker, beskrivna som "sankt mark" och "bördig slätter" (LMS 1810:S46-100:3).

Ovan nämnda genomgång av problemformulering kring våtmarker och hur dessa uppstått antyder att de initiala utdikningarna av åkermarken och rätningarna av vattendraget har utförts utan de lösts individuellt och utan någon organisatorisk närvaro. Enskilda bönder har grävt sina åkerdiken inom sina marker och byalag har gemensamt rätat sträckor inom den egna byn. Det har därmed inte funnits en övergripande tanke, eller kunskap, kring följd effekterna av de genomförda åtgärderna eller hur vattendragets djup borde avvägas längs sträckan. I samband med rätningen år 1866 djupgrävdes vattendraget och omgivande ängar och skogsmark dikades ut med utlopp i den rätade ån. Vattendraget skulle grävas till ett djup om 1,8 meter, med en övre bredd om 3,6 meter och bottenbredd om 1,2 meter. De uppgrävda jordmassorna skulle kastas upp i vallar längs med vattendraget vilket ytterligare skulle hjälpa till att stänga in vattnet vid höga flöden. Grävarbetet skulle utföras av de inblandade hemmansbrukarna i Lindeshyttan och Fornbohyttan. Lantmätaren lät slå ned 17 pålar i vattendraget, vilka numrerades i egenskap av att utgöra referenspunkter varifrån särskilda djup skulle nedgrävas.

Åren 1902–1904 utfördes ytterligare en torrläggning som involverade Torphyttan, Forneboda och Lindeshyttan (LMA 1902:18-LIN-704). Även i detta fall sänktes vattennivån i vattendraget ytterligare och fler anslutande åkerdiken grävdes. Sammanlagt uppges över 7000 kubikmeter material ha grävts bort, bestående av drygt 4000 kubikmeter lös dyjord och lera och drygt 1000 kubikmeter grus och sten. I en grävningstabell anges att vattendragets dagbredd var 6–10 meter, djupet 1,5–3 meter och bottenbredden 1–1,5 meter. Arbetet med grävarbetet lades ut på auktionsbud år 1903 varefter det påbörjades samma sommar och avslutades vid nästkommande sommars slut år 1904 (Bergslagens tidning 1903-06-17; Bergslagsposten 1903-06-20; Bergslagens tidning 1904-08-13). Arbetet utfördes av hemmansägarna och 30 arbetare, vilka enligt utlysta jobbannonser skulle vara nyktra och ordentliga. I ett kort nyhetsinslag, sedan arbetet färdigställts sommaren år 1904, beskrivs hur ängsmarker som tidigare varit vattendränkta under höst och vår nu blivit torrlagda och möjliga för uppodling.

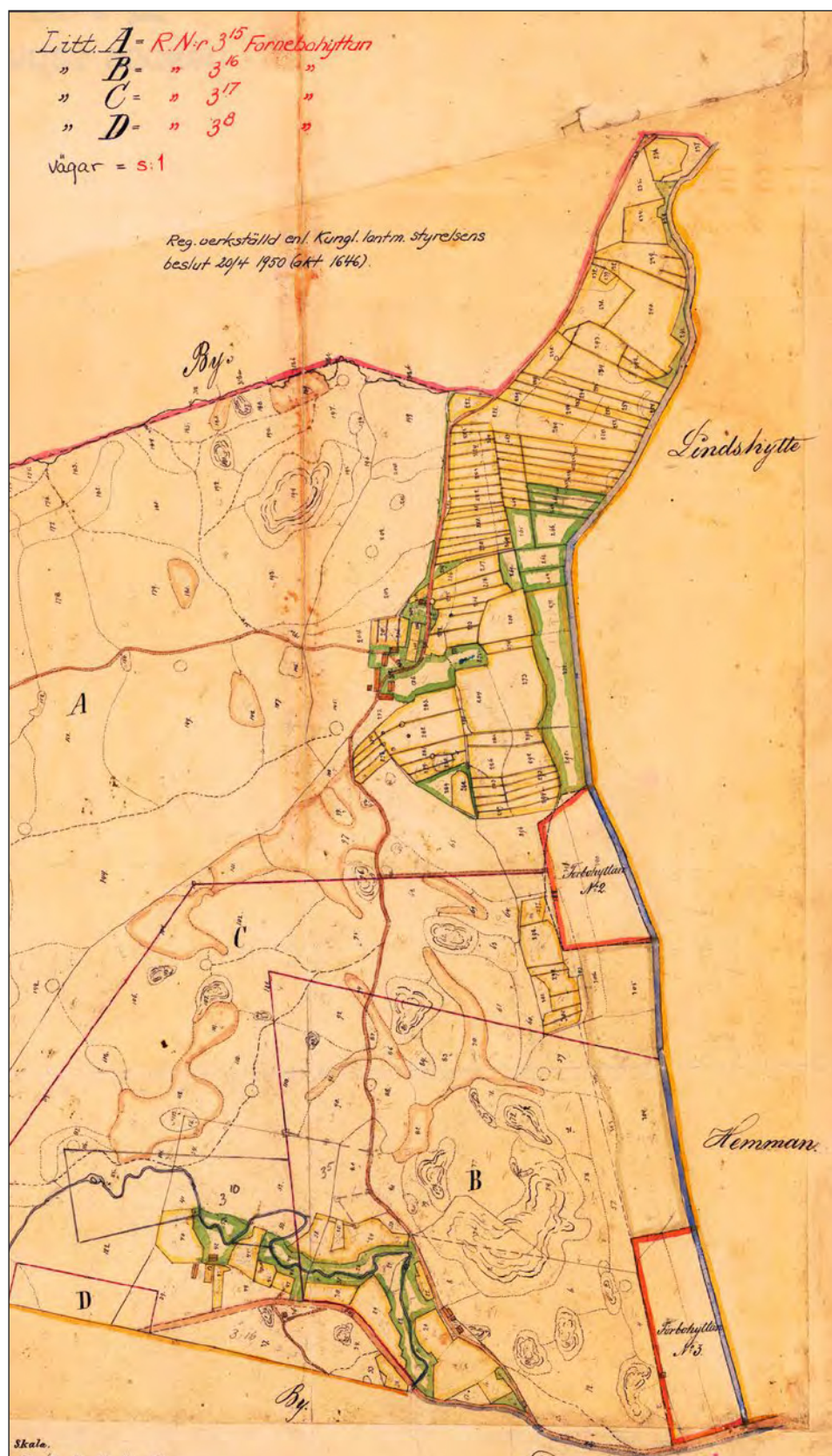

Figur 7. Utdrag ur storskifteskarta över Fornbohyttan år 1788 (LMS 1788:S46-28:1). Vattendraget, här kallat Lins hyttebäcken hade ett meandrande lopp som omgavs av ängsmark.

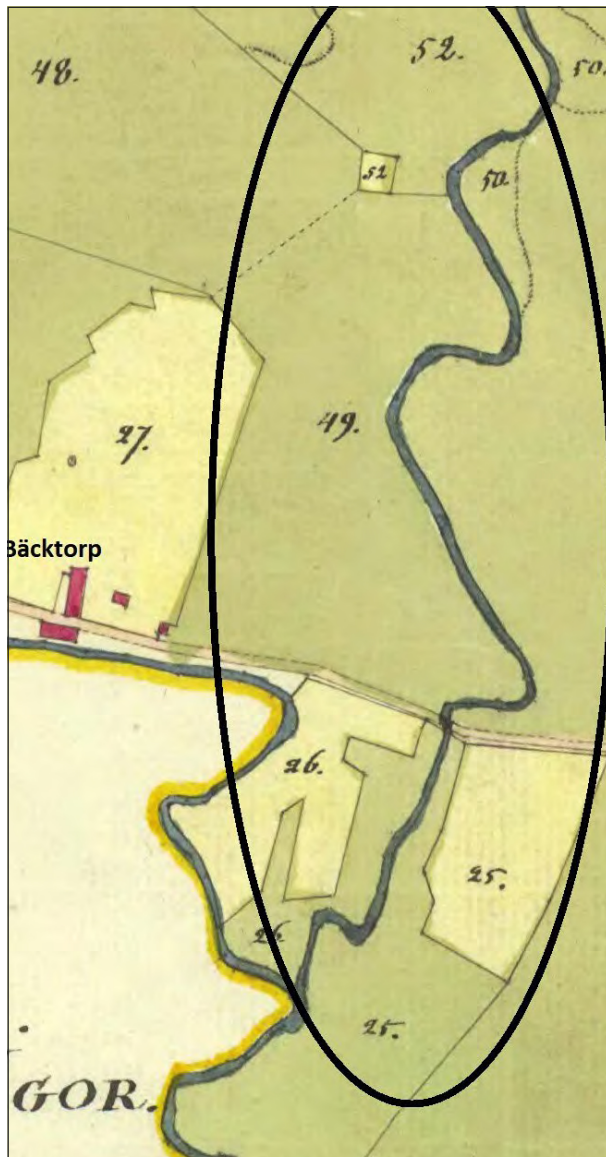
Därmed kom marken invid vattendraget längs sträckan att utgöras av åkermark vilken ännu brukades, enligt ekonomiska kartan, år 1958, därefter har åkerbruket delvis övergivits och omvandlats till skogsmark till nästa kartgeneration ekonomiska kartor från 1983 (RAK 1958:J133-11Fc858, RAK 1983:J133-11Fc83).

Rensnings- och gräfnings-
arbetet vid Hidingebäcken är nu af-
 slutadt, hvarigenom betydliga ängsmar-
 ker, som förut ofta vid höst och vår
 stodo under vatten genom brist på af-
 lopp, blifvit torrlagda och odlingsbara.
 I arbetskostnaden som går på om-
 kring 3,000 kr. hafva både södra och
 norra Hidingens egendomsägare deltagit.
 Landtbruksingeniör J. Sundberg har
 nu afsynat arbetet och godkänt det-
 samma till alla delar.

Figur 8. Om rensningsarbetets färdigställande år 1904, rapporterad från Bergslagens tidning (1904-08-13).

Figur 9. Utdrag ur karta över Fornbohyttan år 1868 (LMA 1868:18-LIN-515). Jämfört med föregående karta har vattendraget rätats ut.

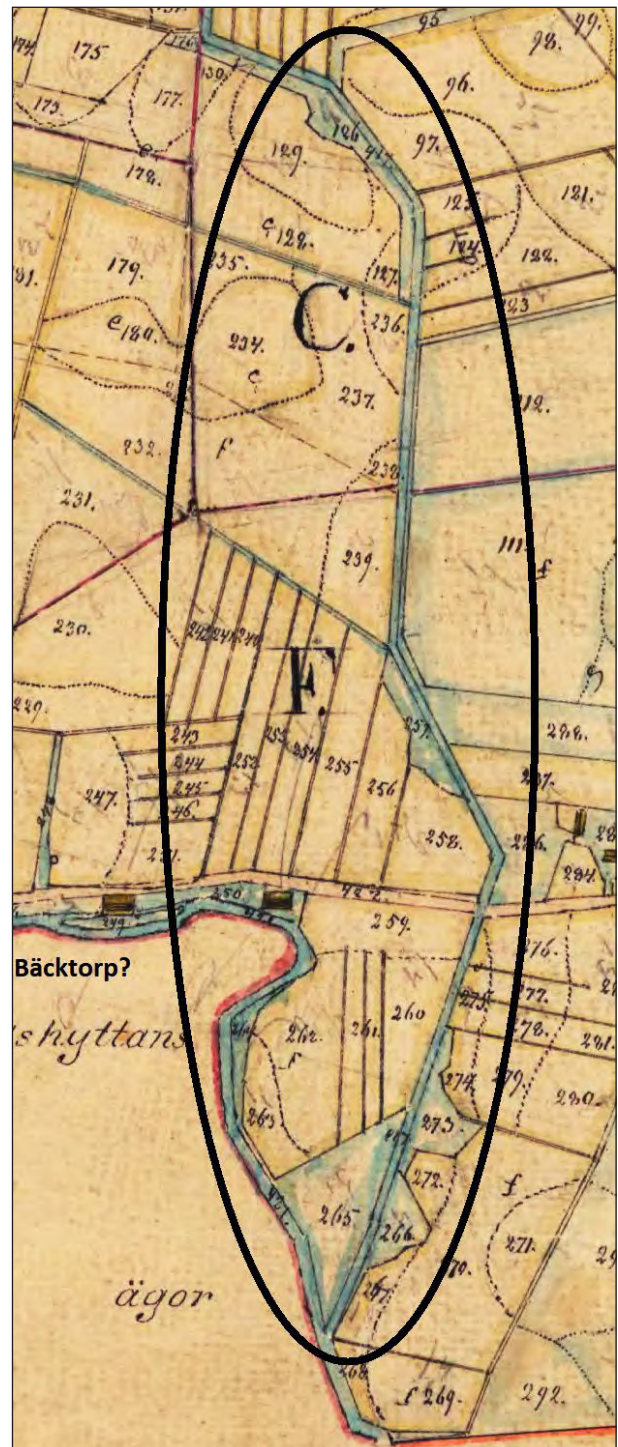
Figur 10. Utdrag ur karta över Fornaboda från år 1823 där vattendraget har ett slingrande flöde som omges av ängs- och hagmarker (LMS 1823:S46-27:1).

Båtnadsområde 2:

Fornaboda–Lindeshyttan

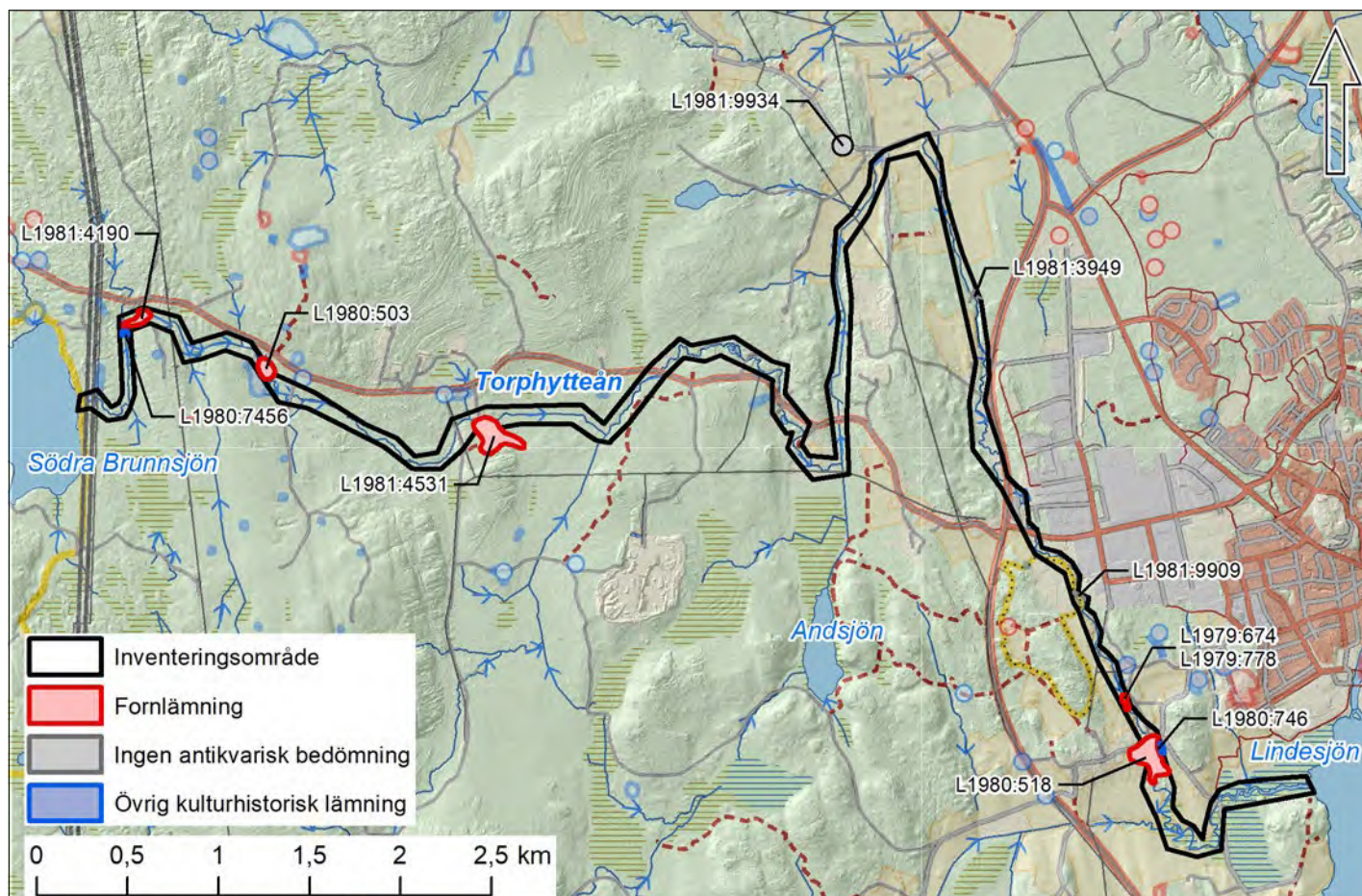
Sträckan berör Torphyttbäcken där Fornabodas södra gräns möter Lindeshyttans norra gräns (se figur 2). Även här finns ett rikligt historiskt kartmaterial över området med kartor från sent 1700-tal fram till tidigt 1900-tal varav en karta från år 1921 behandlar ett vattenavledningsföretag (LMA 1921:18-LIN-906).

De första rätningarna av vattendraget verkar ha gjorts mellan två kartor upprättade år 1823 och 1868 (LMA 1823:18-LIN-98, LMA 1868:18-LIN-502). Här är det dock inte Torphyttbäcken utan ett icke namngivet

Figur 11. Utdrag ur karta över Fornaboda från år 1868. Jämfört med 1823 års karta har vattendraget rätats (LMA 1868:18-LIN-607).

vattendrag som flyter in i Torphyttbäcken från nord-öst som rätats. Längs detta mindre vattendrag har enligt kartorna en sträcka om drygt 1000 meter rätats och en omfattande uppodling har gjorts på marker som utgjordes av ängsmarker på 1823 års karta. Enligt

Figur 12. Lämningsbilden av vattenanknutna lämningar inom inventeringsområdet före fältinventering. Skala 1:20 000.

1868 års karta finns ett större sammanhängande åkerdikessystem vid åkrarna varför man sannolikt låtit rätta och djupgräva det mindre vattendraget i syfte att dimensionera det mot ett större vattenflöde.

År 1921 utfördes ett vattenavledningsföretag där ytvatten från åkrarna inom Fornaboda via nya åkerdiken skulle ledas ned till Torphyttebäcken (LMA 1921:18-LIN-906). Även Torphyttebäcken breddades och djupgrävdes. Sammanlagt bortgrävdes 1 600 kubikmeter sand, sten och grus och 550 kubikmeter sand och lera från Torphyttebäcken. Akten innehåller även beräkningar av vattnets medelhastighet, avbördningsförmåga, sektionsarea och beräknad vattenmängd. Dagbredden grävdes till 6–8 meter och 1,4–2 meters djup med 1–2 meters bottenbredd. I handlingarna framgår att arbetet skulle färdigställas senast år 1924.

Fornlämningsbild före inventering

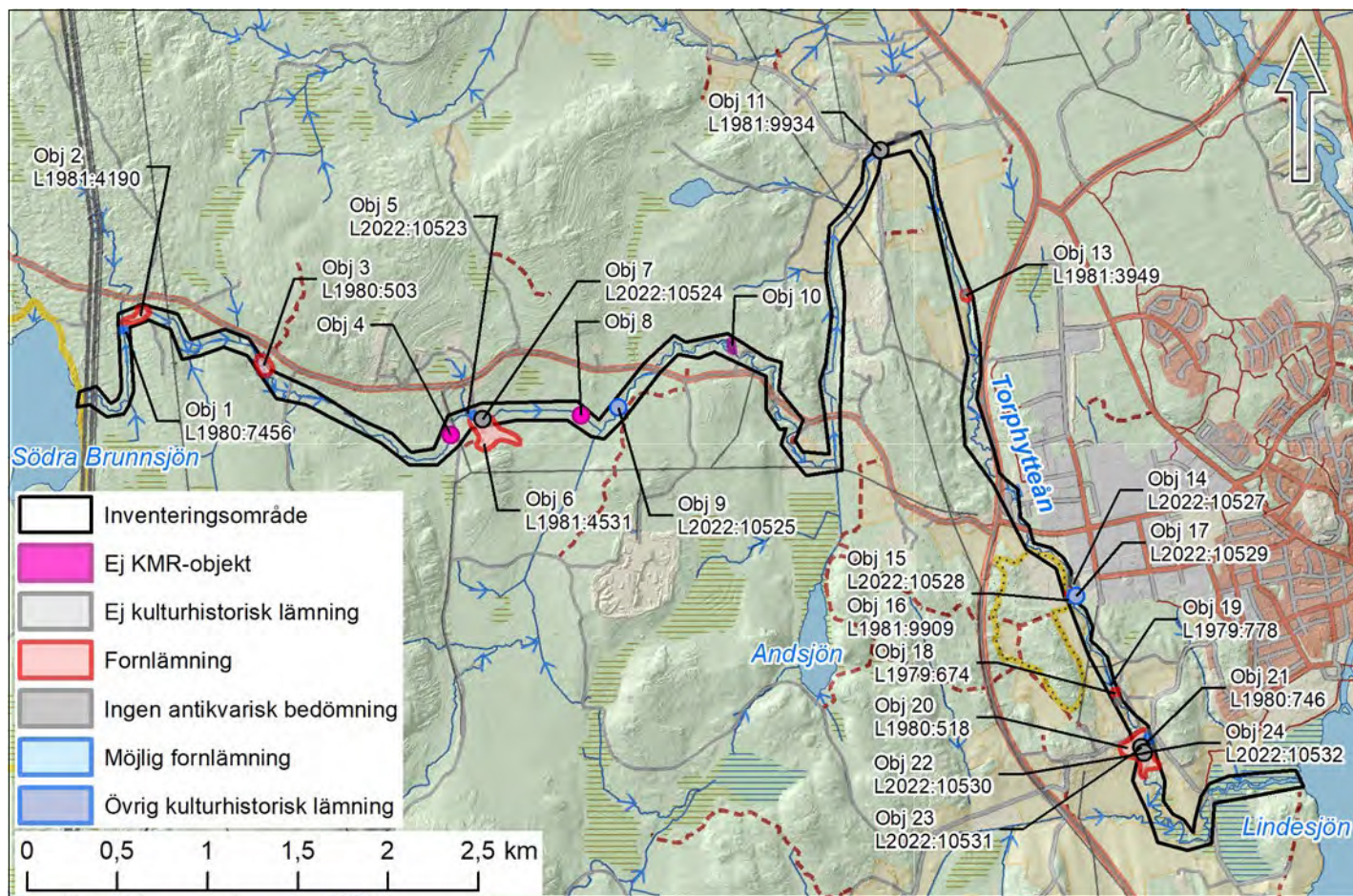
Inom inventeringsområdet längs Torphyttebäckens vattensystem fanns sedan tidigare 11 kända vattenanknutna lämningar, vilka behandlas i rapporten. De utgjordes av:

- 6 hyttområden (varav 4 utgörs av fornlämning – L1980:503, L1980:518, L1981:4531, L1981:4190, och 2 av ingen antikvarisk bedömning – L1981:3949, L1981:9909)
- 2 dammvallar (1 fornlämning – L1979:778, 1 övrig kulturhistorisk lämning – L1980:756)
- 1 hammare/smedja (ingen antikvarisk bedömning – L1981:9934)
- 1 kvarn (fornlämning – L1979:674)
- 1 småindustriområde (övrig kulturhistorisk lämning – L1980:746)

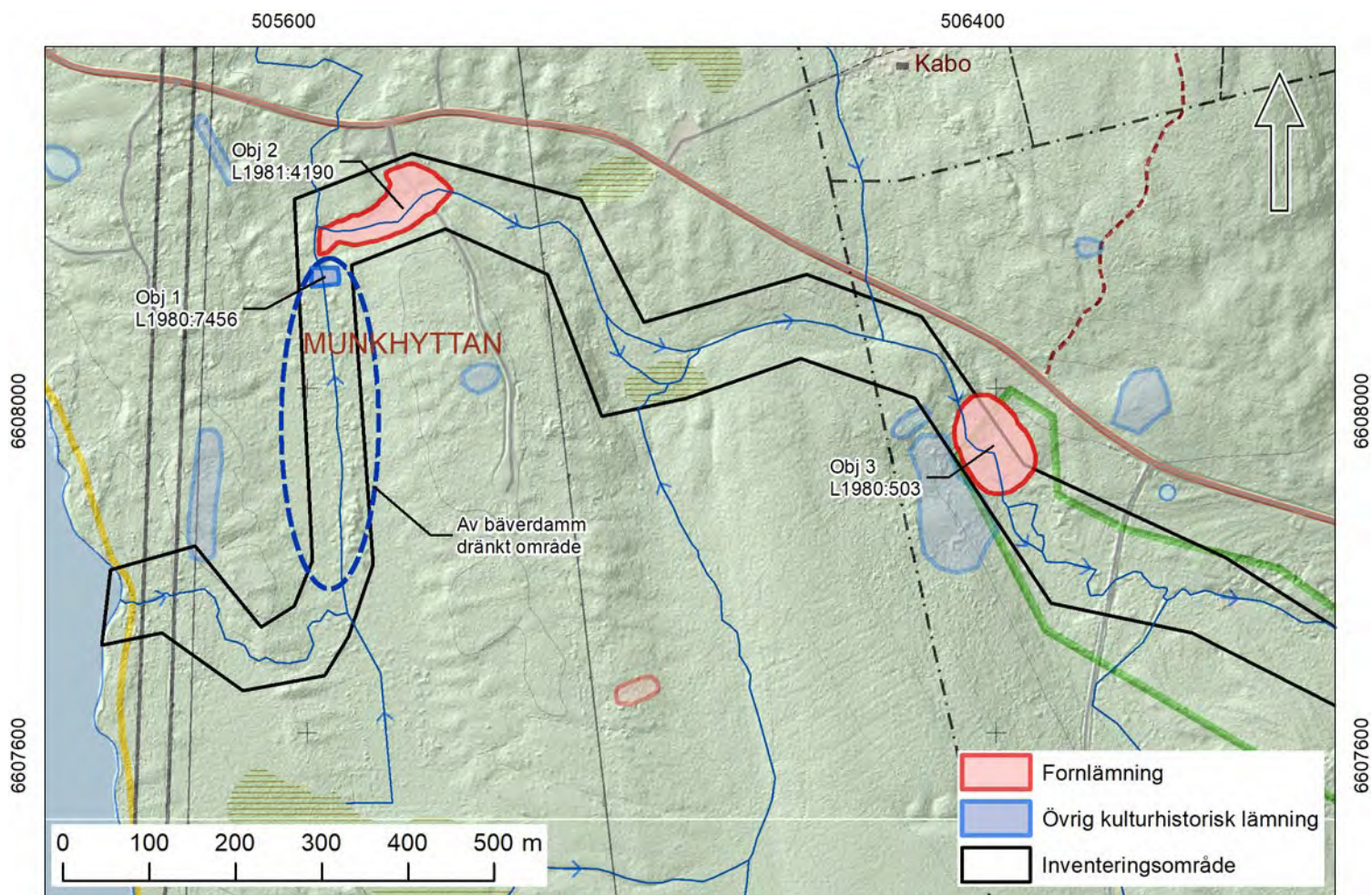
RESULTAT

Obj nr	L-nr	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning	Revidering
1	L1980:7456	Småindustriområde	Övrig kulturhistorisk lämning	Kunde ej dokumenteras, inom bäverdamm
2	L1981:4190	Hyttområde	Fornlämning	
3	L1980:503	Hyttområde	Fornlämning	
4	–	Bro	Ej KMR-objekt	
5	L2022:10523	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	
6	L1981:4531	Hyttområde	Fornlämning	
7	L2022:10524	Kvarn	Ingen antikvarisk bedömning	
8	–	Bro	EJ KMR-objekt	
9	L2022:10525	Bro	Övrig kulturhistorisk lämning	
10	–	Kvarn	Ej KMR-objekt	
11	L1981:9964	Hammare/smedja	Ingen antikvarisk bedömning	Geografisk position flyttad till korrekt läge
12	L2022:10526	Lägenhetsbebyggelse	Ingen antikvarisk bedömning	
13	L1981:3949	Bergshistorisk lämning, övrig	Fornlämning	Lämningstyp ändrad från hyttområde till bergshistorisk lämning, övrig
14	L2022:10527	Bytomt/gårdstomt	Ingen antikvarisk bedömning	
15	L2022:10528	Bytomt/gårdstomt	Ingen antikvarisk bedömning	
16	L1981:9909	Hyttområde	Fornlämning	Antikvarisk bedömning ändrad från ingen antikvarisk bedömning
17	L2022:10529	Bro	Övrig kulturhistorisk lämning	Numera eget objekt, tidigare beskriven inom L1981:9909
18	L1979:674	Träindustri	Fornlämning	Lämningstyp ändrad från kvarn till träindustri
19	L1979:778	Dammvall	Ej kulturhistorisk lämning	Antikvarisk bedömning ändrad från tidigare fornlämning
20	L1981:518	Hyttområde	Fornlämning	
21	L1981:7456	Småindustriområde	Ej kulturhistorisk lämning	Antikvarisk bedömning ändrad från övrig kulturhistorisk lämning
22	L2022:10530	Småindustriområde	Övrig kulturhistorisk lämning	
23	L2022:10531	Hammare/smedja	Ingen antikvarisk bedömning	Numera eget objekt, tidigare beskriven inom L1981:518
24	L2022:10532	Kalkugn	Ingen antikvarisk bedömning	

Tabell 1. Objekttabell över lämningar inom undersökningsområdet.

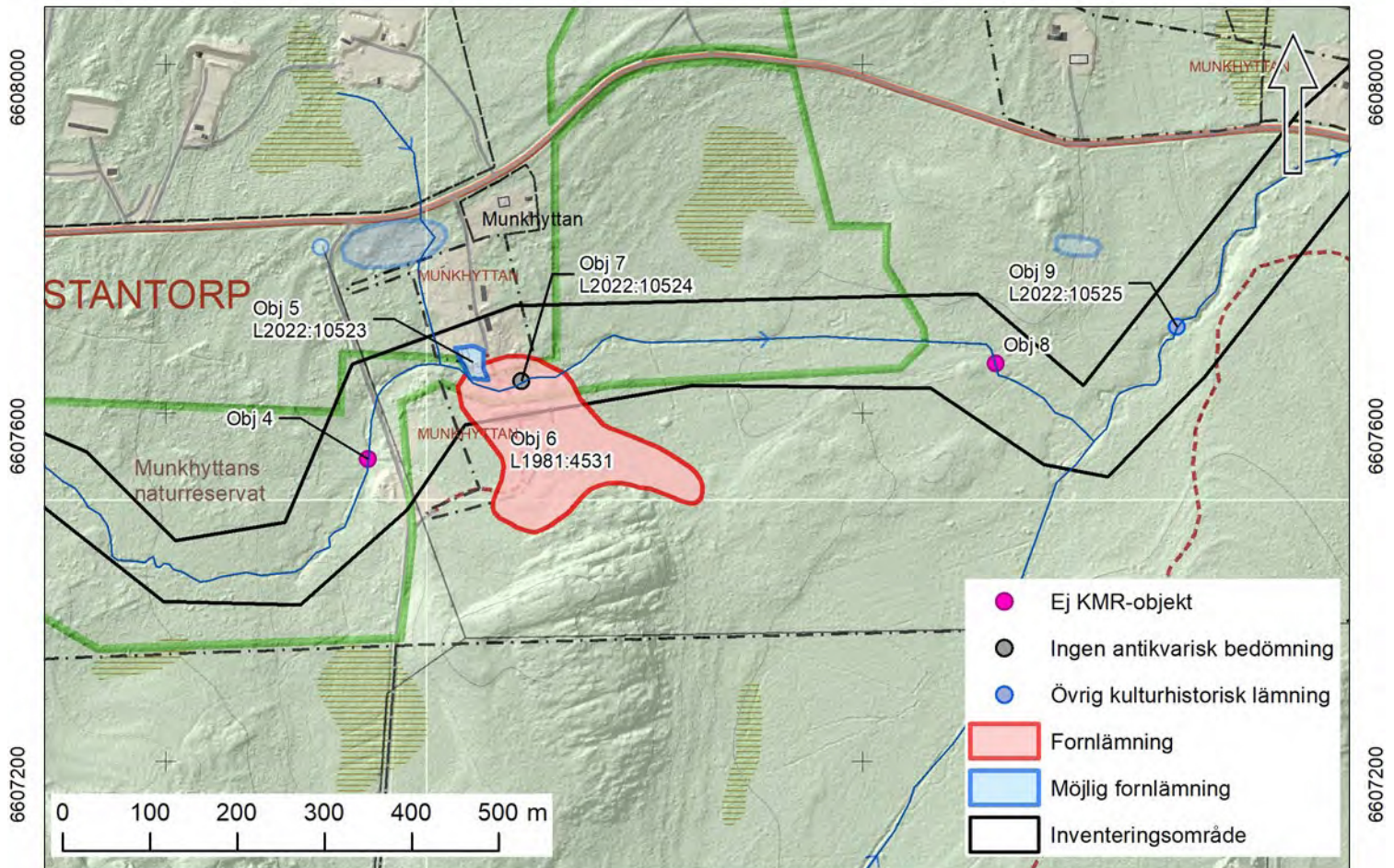
Figur 13. Objektplan över registrerade och påträffade lämningar inom inventeringsområdet. Ett flertal objekt påträffades, vilka inte registrerades i KMR då dessa inte uppfyller kraven enligt Kulturmiljölagen. Mot bakgrund av uppdragets syfte utgör de emellertid spår efter historisk verksamhet från tiden efter år 1850, vilken behöver förklaras. Skala 1:40 000.

Figur 14. Objektplan över objekt 1-3 inom Skvatthammar och västra delen av Munkhyttan. Notera området som var dränkt av en bäverdamm. Skala 1:8 000.

507200

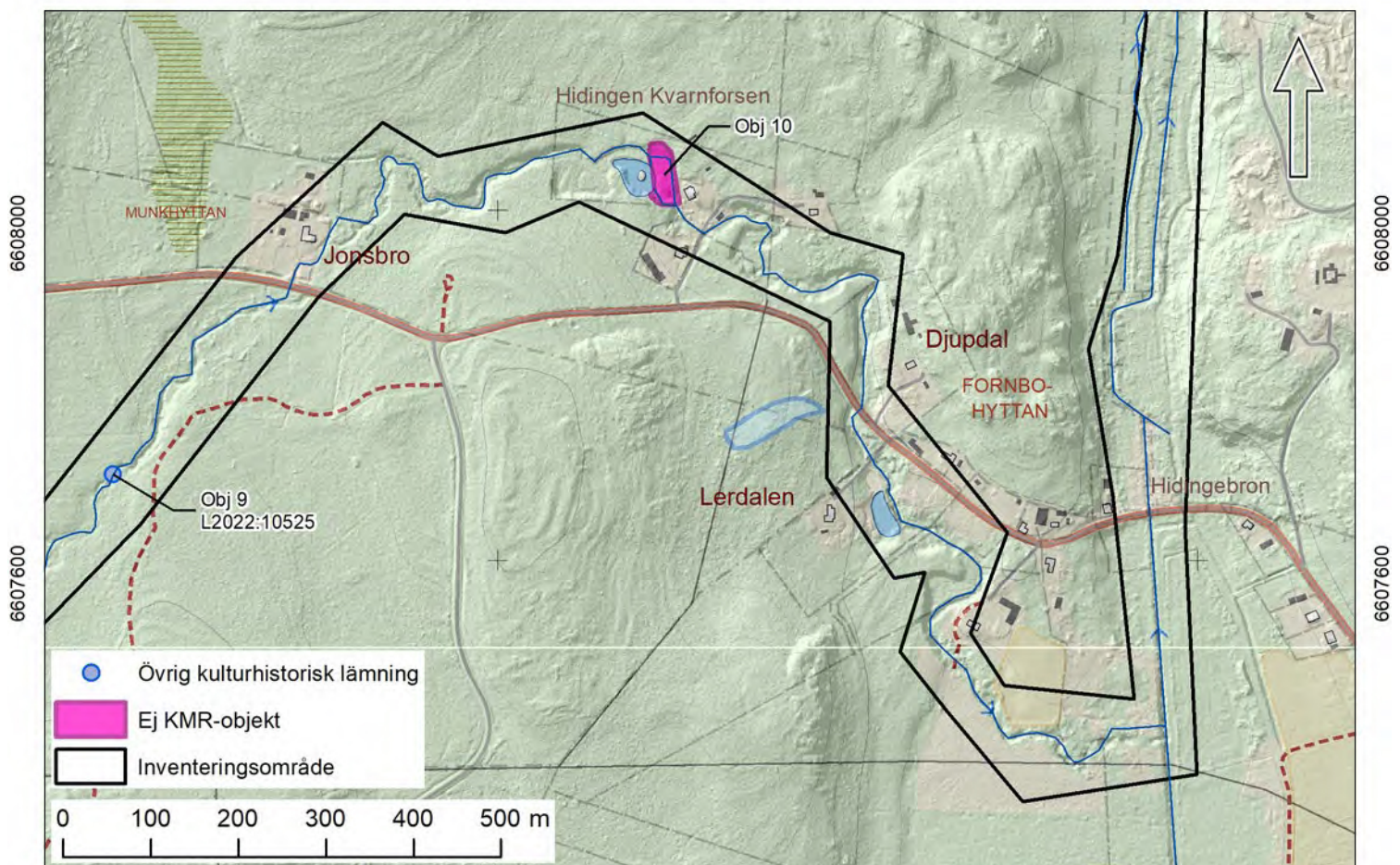
508000

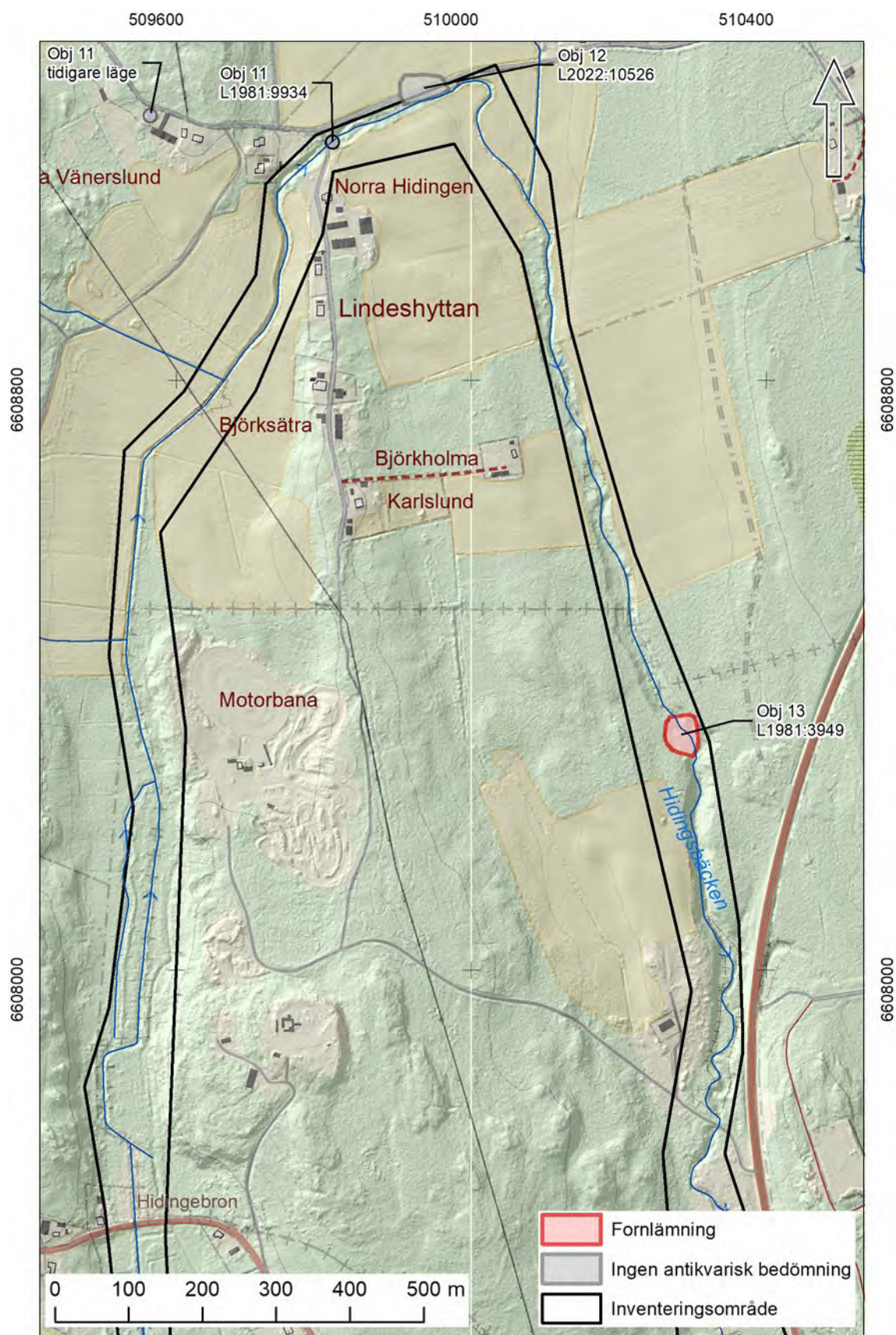
Figur 15. Objektplan över objekt 4–9, inom Munkhyttan. Skala 1:8 000.

508800

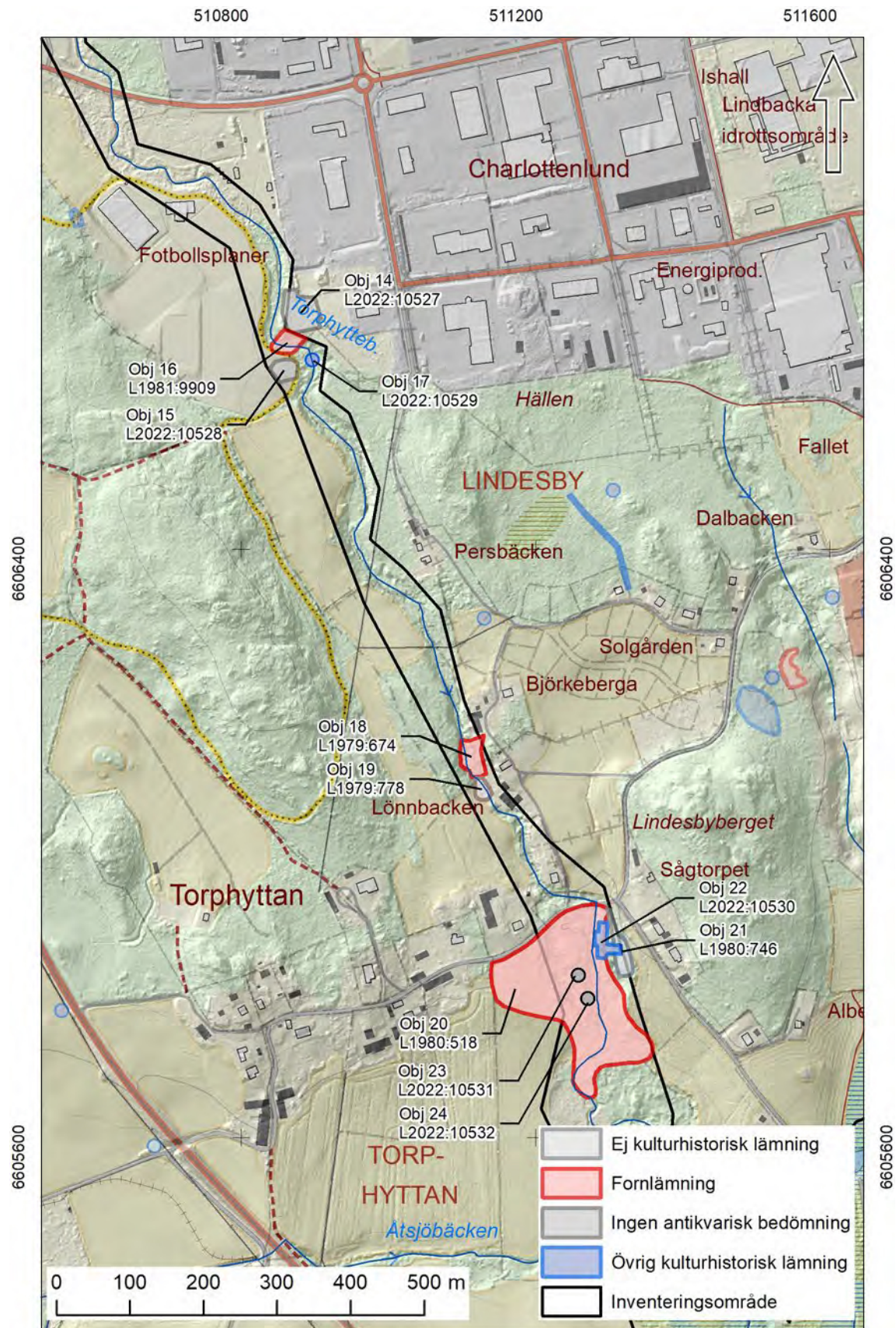
509600

Figur 16. Objektplan över objekt 9–11 i gränsområdet för Fornbohyttan, Munkhyttan, Lindeshyttan och Torphyttan. Skala 1:8 000.

Figur 17. Objektplan över objekt 11–13. Observera att objekt 11–12 är belägna i planens övre del i norra åkröken. Skala 1:8 000.

Figur 18. Objektplan över objekt 14–24 vid Lindeshyttan och Torphyttan. Skala 1:8 000.

Objekt 1, småindustriområde – L1980:7456

Lämningen kunde inte inventeras då en bäverdamm hade uppförts inom lämningen som täcktes av dess vattenspegel (se figur 14).

Enligt lämningsbeskrivningen utgörs platsen av en eventuell kvarngrund och en dammvall. Dammvallen beskrivs vara 30 meter lång i östvästlig riktning, 1,5–2 meter bred i basen och upp till en meter hög av jord och enstaka stenar. Kvarngrunden beskrivs vara belägen norr om dammvallen på östra sidan om vattendraget. Den utgörs av en 5×2,5 meter stor stensyll i östvästlig riktning med eventuell hörnsten även på västra sidan om vattendraget.

I en storskifteskarta från år 1824 över Skvatthammars och Bromsöbodars skog är en triangel utritad vid platsen för den aktuella lämningen (LMA 1824:18-LIN-81). Dock saknas tillhörande kartbeskrivning för platsen då kartakten endast behandlar skogen och inte inägora där triangeln är utritad. Varken i 1703–1704 års kartregister över Linde bergslag eller i Bergsjordeboken från år 1754 finns uppgifter om att någon kvarn ska ha funnits inom Skvatthammars ägor (LMS 1703-04:S46-1: Jordeböcker 1754:66f). Jordeboken från år 1823 tar inte upp uppgifter om kvarnar i Linde bergslag. Därmed kan varken fältbesök eller resultat utifrån arkivstudier fastställa huruvida lämningen utgörs av en kvarn eller annan vattenanknuten verksamhet.

Motivering

Då lämningen inte var möjlig att inventera kvarstår befintlig antikvarisk bedömning.

- *Antikvarisk bedömning: övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 2, hyttområde – L1981:4190

Skvatthammars kopparhytta upptar ett område om 160×20–70 meter i ostnordostlig-västsydvästlig riktning. På platsen utfördes en arkeologisk undersökning år 2020 i samband med byte av en brotrumma då Sveaskog skulle anlägga väg (Rönngren 2022). En äldre betongtrumma byttes ut mot en ny vägtrumma anpassad för fiskvandring. Vid den arkeologiska undersökningen påträffades lager av kopparslagg, vilka efter analys visade att nästintill samtliga processled för koppartillverkning hade utförts vid Skvatthammars. År 2010, inom forskningsprojektet ”Medeltida kopparhyttor i Bergslagen”, togs sammanlagt sex ¹⁴C-prover där träkol från kulturlager vid ugnskonstruktion och träkol inneslutet i kopparslagg daterades till 1200–1400-tal (Pettersson & Damell 2010:23).

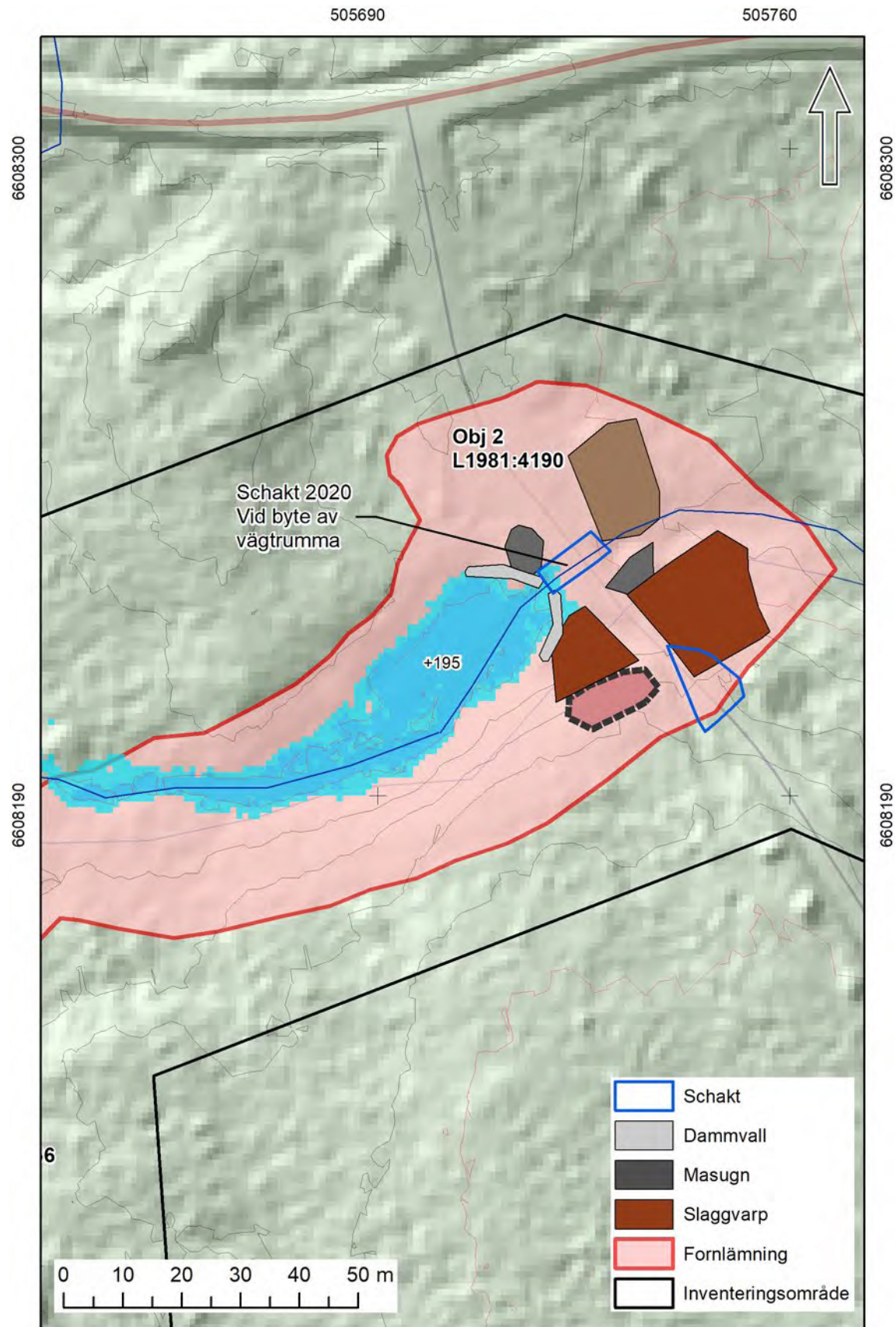
Hyttans ingående synliga lämningar består av en dammvall, två rostugnar, två eventuella ugnslämningar, två slagghvarpar och en hyttbacke. Lämningarna är koncentrerade till områdets nordöstra del, i området kring dammvallen. Dammvallen är belägna på båda sidor om vattendraget och anlagd i en trattform. Vallsidorna är 12–15 meter långa, 1,5 meter breda och 0,4–0,6 meter höga av grus och sand och stenfyllning.

Resterna efter smältugnar är belägna på båda sidor om vattendraget, nedströms dammvallen, och utgörs av rektangulära övertorvade kvadratiska plattformar omkring 5×5 meter stora. Vid ugnarna påträffades eldfasta ställstenar efter ugnskonstruktion, slagghvarpar bottenasrar. Omkring 20 meter sydöst om dammvallen finns två rostugnar som är ingrävda i en sluttning. Rostugnarna är kvadratiska och utvändigt mått är 4×4 meter och de är upp till en meter djupa. Slagghvarpar förekommer främst i sluttningen längs södra sidan om vattendraget, invid ugnarna, och är 0,3–0,5 meter höga. På norra sidan om vattendraget finns en eventuell sentida ekonomibyggnad, kvadratisk, 10×10 meter stor och 1,5 meter hög bestående av kallmurade stenar i upp till 5 skift.

Motivering

Hyttområdet uppfyller Kulturmiljölagens (KML) tre kriterier för fornlämning. Den är varaktigt övergiven, av äldre tiders bruk och uppförd före år 1850.

- *Antikvarisk bedömning: fornlämning*

Figur 19. Kartering av ingående lämningar inom Skvatthammars hytta, objekt 2. En arkeologisk undersökning utfördes vid platsen år 2020 i samband med byte av vägtrumma. Skala 1:1 000.

Objekt 3, hyttområde – L1980:503

Koppar- och järnhytta, kallad Nya Munkhyttan, inom ett 100×70 meter stort område i nordväst-sydöstlig riktning, belägen i västra delen av Munkhyttans ägor. Enligt kartan över Linde bergslag från åren 1703–1704 har platsen utgjort både läge för "gammal kopparhytta" och plats för masugn (LMS 1703-04:S46-1:1). Enligt kartans tillhörande register fanns två masugnar i Munkhyttan, en i bruk och en övergiven. Vid den aktuella lämningen har tre ¹⁴C-prover utförts på kol innesluten i kopparslagg, dateringarna gav resultatet 1380–1440, 1400–1470 och 1420–1520 e. Kr. (Damell 2006, Landeholm 2003:117). En skylt på platsen, uppsatt av Lindesbergs hembygdsförening, berättar att kopparslagg daterats till 1300–1440 e. Kr. och prov hörande till masugnen daterats till 1400–1470 e. Kr.

Hyttområdet består av en masugnsruin, tre slaggarvarpar, en dammvall, en husgrund och en rostgrop.

Lämningarna är belägna i lämningsområdets nordvästra del. Uppströms dammvallen finns en serie om tre naturliga fall i vattendraget, vilka utgörs av bearbetad berggrund som sannolikt omformats i syfte att bredda och fördjupa vattendraget. Längs sträckan är vattendraget rensat och stenar upplagda i strandkanterna. Även själva dammvallen utgörs av ett naturligt fall, vilken har bearbetats genom breddning och fördjupning. På nordöstra sidan om vattendraget är en 10 meter lång dammvall, 1 meter bred och 0,5 meter hög. Dammvallen är övertorvad men beskrivs enligt inventering från år 1981 bestå av en kallmur i skalmursteknik (KMR L1980:503).

Masugnsruinen är belägen på sydvästra sidan om vattendraget omkring 10 meter sydöst om dammvallen. Den utgörs av en hyttpipa med en diameter om 1,8 meter som är 1 meter hög med förslaggad innervägg av lera och sandsten. Pipan är raserad mot nordöst, vilket möjligen antyder att utslagsbröset varit vänt mot vattendraget. Masugnens ryggsida är därmed vänd mot sydväst mot en 40×20 meter stort slaggarvarp. Slaggarvarpar påträffades även i den nordvästra delen av lämningsområdet, de är mellan 15–40 meter långa och 15–20 meter breda och 1–2 meter höga. Slaggen är fluten, tät, med mörk grå till blågrön färg. Även mörkbrun till svart, fluten kopparslagg påträffas kring vattendraget.

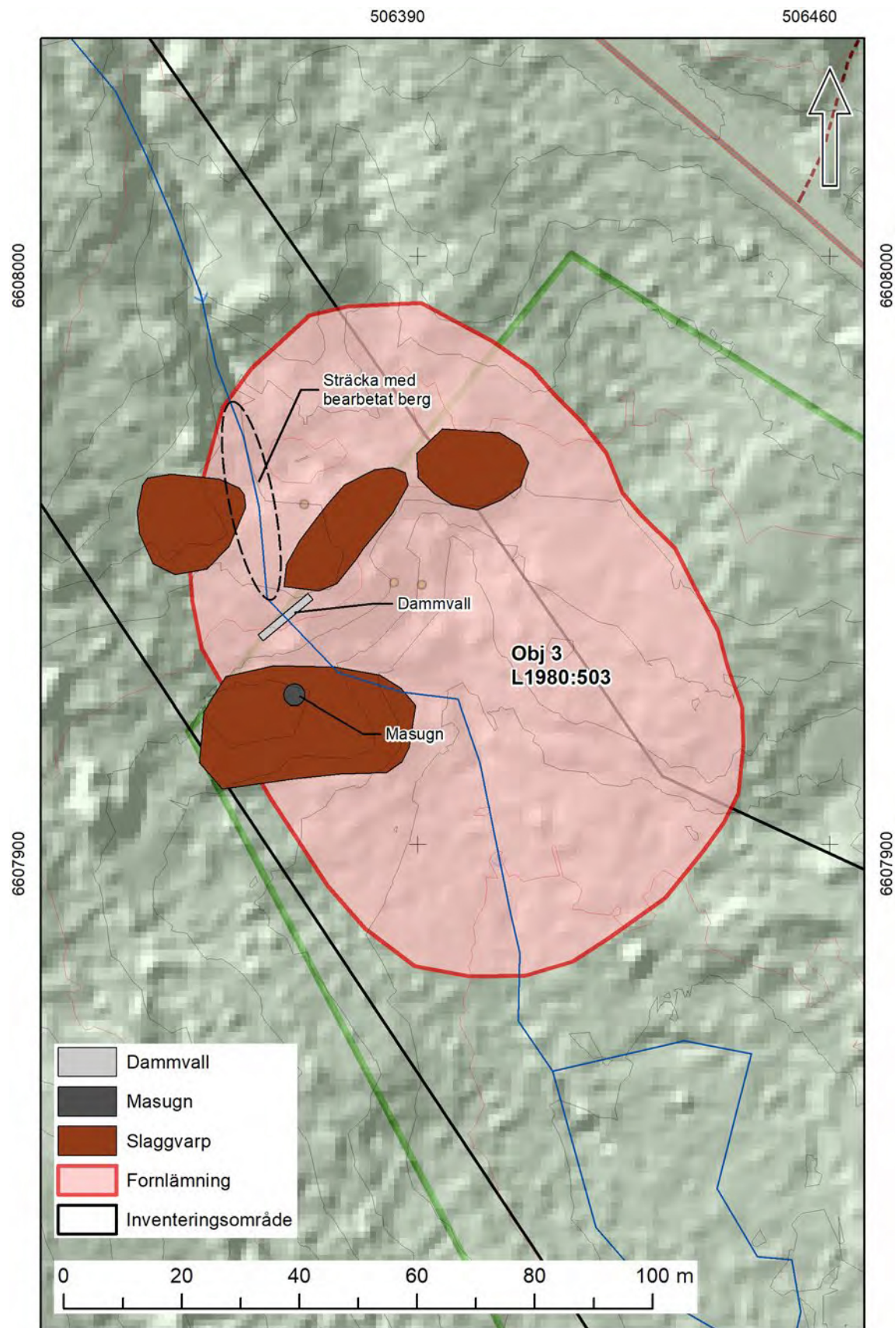
Figur 21. Dammfallet vid Gamla Munkhyttan, objekt 3, utgörs närmast av en breddad berghäll som ursprungligen sannolikt varit förstärkt med en timmer- och stendammvall. Foto från sydöst.

Den rostgrop och husgrund som skulle finnas på platsen enligt beskrivningen i KMR kunde inte återfinnas. Lämningen var vid inventeringstillfället tät bevuxen med lövsly, vilket försvårade inventeringen.

Motivering

Hyttområdet uppfyller KML:s tre kriterier för fornlämning. Den är varaktigt övergiven, av äldre tiders bruk och uppförd före år 1850.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

Figur 20. Kartering av ingående lämningar inom den så kallade "Nya Munkhyttan", objekt 3. Skala 1:1 000.

Objekt 4, bro – ej KMR-objekt

Bro, förekommer i kartor från åren 1703 och 1926 (LMS 1703:S46-1:3, LMA 1926:18-LIN-930). Bron utgjorde del i landsvägen mellan Lindesberg, Munkhyttan, Skvatthammar, Siggebohyttan och vidare till Nora bergslag.

Lämningarna efter bron utgörs av utrasade stenar i vattendraget som hör till tidigare landfästen. Stenarna är 0,3–0,6 meter höga. En träbro är idag anlagd på platsen.

Motivering

Lämningen är raserad varför den inte registreras i KMR.

- *Antikvarisk bedömning: övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 5, bytomt/gårdstomt – L2022:10523

Gårdstomt hörande till Munkhyttans by, 40×20 meter stor i nordväst-sydöstlig riktning. Utbredning baseras på storskifteskartan från år 1804 (LMA 1804:18-LIN-59). Enligt kartan hade byn en spridd gårdsbebyggelse varav tre gårdar är belägna norr om vattendraget och en på södra sidan. Av de fyra gårdarna är en tomt i norr sedan tidigare registrerad i KMR med två ingående lämningar i form av en lägenhetsbebyggelse (L1981:9635) och en husgrund, historisk tid (L1980:651). Två ytterligare tomter i norr, däribland den aktuella är bebyggda. Gårdstomten på södra sidan om vattendraget, belägen utanför inventeringsområdet, är övergiven. Byns äldsta belägg härör från år 1538 (Landeholm 2003:117).

Den aktuella gårdstomten är bebyggd med bostadshus och tillhörande ekonomibyggnader.

Motivering

Lämningen uppfyller inte kriterierna för fornlämning enligt KML då gårdstomten är bebyggd.

- *Antikvarisk bedömning: möjlig fornlämning*

Objekt 6, hyttområde – L1981:4531

Hyttområde för Munkhyttans hytta, 190×120 i nordväst-sydöstlig riktning, även kallad Gamla hyttan (se Landeholm 2003:117). Hyttan nedblåstes år 1773 och hyttlaget utförde därefter blåsning vid Snuggas hytta (se Landeholm 2003:117, Jordeböcker 1754–1823:161).

Enligt kartan över Linde bergslag från åren 1703–1704 har platsen utgjort läge för masugn (LMS 1703-04:S46-1:1). Enligt det tillhörande kartregistret fanns två masugnar i Munkhyttan, en i bruk och en övergiven. I storskifteskarta från år 1804 är hyttbacken utritad och belägen på södra sidan om vattendraget (LMA 1804:18-LIN-59).

Vid den aktuella lämningen har år 2001 ett ¹⁴C-prov utförts, vilket daterats till 1255–1405 e. Kr. (se Landeholm 2003:117). I det skriftliga källmaterialet framgår inte var eller hur provtagningen genomförts.

Hyttområdets ingående lämningar utgörs av en masugnsruin och fem slagghvarpar. Enligt lämningsbeskrivningen i KMR finns även en dammvall, vilken efter fältinventeringen förefaller vara en felaktigt tolkad slagghvarp (Se KMR 1981 – L1981:4531).

Masugnsruinen är belägen på södra sidan om vattendraget, omkring 20 meter väster om en befintlig bro. Kvar av masugnen finns dess pipa vars södra halva är bevarad. Pipan är rundad med en diameter om 2 meter och upp till 0,8 meter hög. Den är murad av huggen sandsten och förslagat bruk. Pipan omges av en 10×10 meter stor förhöjning som kan utgöra en del i masugnens grundmur.

Enligt lämningsbeskrivningen i KMR finns en dammvall inom lämningsområdet som beskrivs vara 50 meter lång i öst-västlig riktning, 3–8 meter bred och 1–2 meter hög. Den beskrivs utgöras av slagg och vara kringfluten av vatten på båda sidor. Efter besiktning i fält torde detta snarare bedömas som slagghvarp, vilken förvisso kan ha haft en dämmande effekt i form av vall. Invallning förefaller snarare utgöra ett skydd mot översvämning av hyttbacken och byn än som en direkt del av en dammvall i vattendraget. Den nuvarande dammen är anlagd i betong och belägen omedelbart uppströms en broövergång med betongtrumma.

Inom lämningsområdet finns fem kända slagghvarpar varav fyra är belägna längs vattendraget och en större i söder. Den södra slagghvarpen är 140×20–30 meter stor i nordöst-sydvästlig riktning och upp till 2,5 meter hög. Norr om vattendraget finns två

Figur 22. Kvar av masugnen vid så kallade "Gamla Munkhyttan", objekt 6, är enbart resterna efter hyttpipan. Foto från norr.

slaggvarpar som är mellan 20–50 meter långa och 10 meter breda, belägna längs åravinens sluttningar. Vid södra åkanten finns två slaggvarpar varav den sydvästra är 60×15 meter och 1–2 meter hög i östvästlig riktning. Längs slaggvarpens sydvästra del har slaggvarpen anlagts längs åravinens krön, vilket möjligen kan tolkas som del av en dammvall. Direkt öster om masugnsruinen finns en 40×20 meter stor och upp till 2 meter högt slaggvarp i östvästlig riktning.

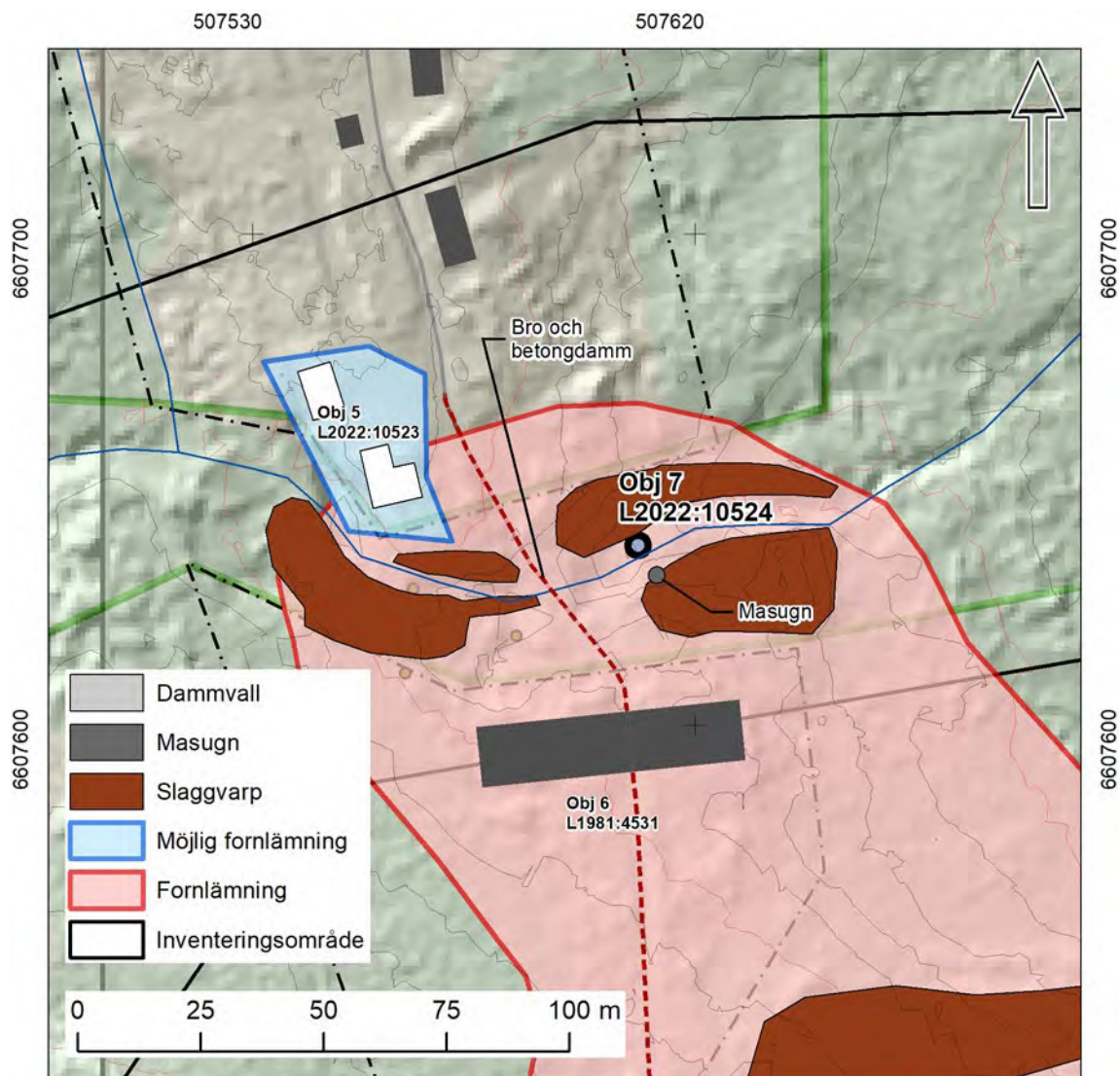
Motivering

Hyttområdet uppfyller KML:s tre kriterier för fornlämning. Den är varaktigt övergiven, av äldre tiders bruk och uppförd före år 1850.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

Figur 23. Broövergången vid Munkhyttans hyttbacke (objekt 6) består av en sten- och jordfylld vägbank med betongtrumma med en betongdamm uppström. Sannolikt har här ursprungligen funnits en brodamm. Foto från öster.

Figur 24. Kartering av ingående lämningar inom Munkhyttans bytomt och hyttbacke med läge för uppgift om kvarn (objekt 5–7). Skala 1:1 500.

Objekt 7, kvarn – L2022:10524

Uppgift om, kvarn vid Munkhyttans bytomt. Kvarnen redovisas i kartan över Linde bergslag från åren 1703–1704, där den är utritad invid masugnen. Kvarnen förekommer även i jordeboken från år 1754 där den beskrivs utgöras av en skvaltkvarn.

I fält kunde inga lämningar efter kvarnen påträffas längs vattendraget. Åravinens sluttningar är överäckta med nedrasad slaggsten från hyttområdets (objekt 6) omgivande slaggvarpar, varför en eventuell kvarngrund kan vara övertäckt med sten.

Motivering

Då inga lämningar påträffades i fält bedöms lämningen som uppgift om.

- Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning

Objekt 8, bro – ej KMR-objekt

Bro, förekommer i kartor från åren 1703 och 1926 (LMS 1703:S46-1:3, LMA 1926:18-LIN-930). Bron utgjorde del i landsvägen mellan Lindesberg, Munkhyttan, Skvatthammar, Siggebohyttan och vidare till Nora bergslag.

Lämningarna efter bron utgörs av utrasade stenar i vattendraget som hör till tidigare landfästen. Stenarna är 0,3–0,6 meter höga. En träbro är idag anlagd på platsen.

Motivering

Lämningen bedöms vara förstörd varför den inte registreras i KMR.

- Antikvarisk bedömning: ej KMR-objekt

Figur 25. Vy över brons (objekt 9) östra landfäste av kallmurade stenar. Tobias Vinoy betraktar det västra landfästets utrasade stenar.

Objekt 9, bro – L2022:10525

Bro, förekommer i kartor från åren 1703 och 1926 (LMS 1703:S46-1:3, LMA 1926:18-LIN-930). Bron utgjorde del i landsväg mellan Lindesberg, Munkhyttan, Skvattahammar, Siggebohyttan och vidare till Nora bergslag.

Lämningarna efter bron utgörs av ett kallmurat landfäste längs östra sidan om vattendraget. Landfästet är 4 meter brett och 0,6 meter högt. Det är anlagt i två skift av 0,4–0,6 meter stora stenar. Västra landfästet har rasat ut i vattendraget. En träbro är anlagd på platsen.

Motivering

Bron uppfyller tre av KML:s tre kriterier för att bedömas som fornlämning. Den är varaktigt övergiven, äldre än 1850 och av äldre tiders bruk som landsväg. Broar registreras dock i undantagsfall som fornlämning enligt lämningstypslistan (Lämningstypslistan 2021:14). Då denna bro består av enkelt stenmurat landfäste, bedöms lämningen inte utgöra fornlämning.

- Antikvarisk bedömning: övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 10, kvarn – ej KMR-objekt

Sentida kvarnlämning efter "Hidingen kvarnforsen" i ett 70×20 meter stort område i nord-sydlig riktning. Förekommer inte i det historiska kartmaterialet över området och har sannolikt uppförts och nedlagts mellan två kartgenerationer åren 1868–1958 (LMA 1868:18-LIN-515, RAK1958: J133-11F2c58). Enligt en tidningsnotis från år 1903 beskrivs att en "mindre kvazrn" med tre kvarnstenar, var under uppförande vid Hidingen inom C. J. Nilssons mark (Bergslagernas tidning 1903-07-18). Kvarnen skulle utrustas med en turbin som erhöll vatten via en tub från Hidingebäcken. Att tidningsinslaget avser just nämnda kvarnlämning bekräftas av att ovan nämnda person enligt samtida husförhör var skrivna inom Fornbohyttan (Församlingsböcker 1902–1910:1084).

Lämningen utgörs i dag av en betongdamm och betonggrunder hörande till kvarnen. Belägen i nära anslutning till dammen inom tomtmark med stående bebyggelse.

Figur 26. Kvarndammens (objekt 10) södra del med läge för kvarngrunden. Foto från sydöst.

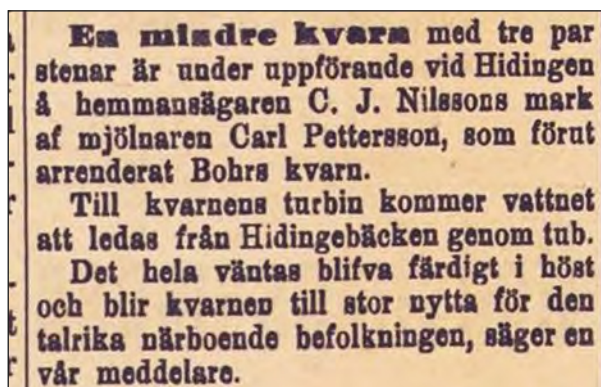
Dammvallen är av betong, 65 meter lång i nordsydlig riktning, 2–3 meter bred och upp till 2 meter hög. Vid dammvallens norra ände är öppningen för utsläpp av vatten till vattendraget. I södra delen av dammvallen, på dess östra sida, finns en bassängliknande grund för den tidigare kvarnbyggnaden. Grunden är omkring 10×5 meter stor i östvästlig riktning och utgör möjligen läget för ett turbinrum. Centralt i området, på en gräsmatta, ligger en kvarnsten som 1,6 meter i diameter med räfflade spår på ovansidan.

Nedströms längs vattendraget finns ytterligare två mindre dammvallar av betong, omkring en meter höga och en meter breda. De mindre dammarnas funktion är oklar men kan möjligen ha uppförts för att bilda vattenspegel i den omgivande trädgården.

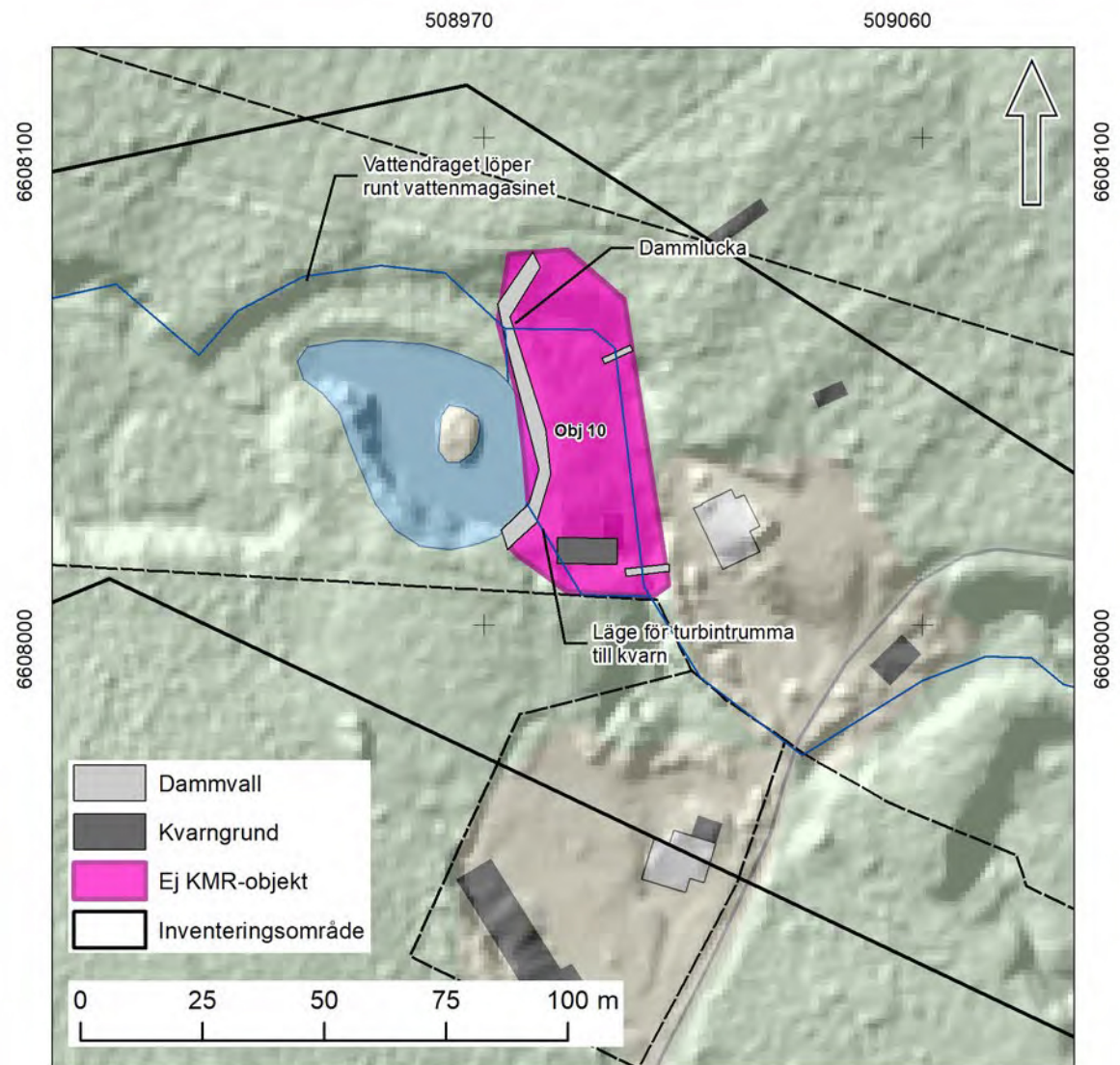
Motivering

Lämningen registreras inte och utgör inte fornlämning då den är sentida och har nyttjat modern teknik i form av turbin för att alstra energi ur vattenkraft.

- Antikvarisk bedömning: ej KMR-objekt

Figur 27. Tidningsurklipp från Bergslagens tidning från år 1903 om att en kvarn är under uppförande vid Hidingebäcken (1903-07-18).

Figur 28. Principplan över ingående lämningar inom kvarnområdet (objekt 10). Skala 1:1 500.

Figur 29. År 1868 utgjordes platsen för kvarnen (objekt 10) av skogsmark (LMA 1868:18-LIN-515).

Objekt 11, hammare/smedja – L1981:9934

Uppgift om, hammarområde. Lämningen registrerades i KMR i samband med projektet "Atlas över Sveriges bergslag" men erhöll då ett felaktigt geografiskt läge (Landeholm 2003:77). I samband med registreringen uppges platsen ha fältinventerats varvid spridda förekomster av hammarlagg påträffades. Lämningpunkten flyttas därför 250 meter västsydväst till ungefärligt läge enligt 1703–1704 års karta (LMS 1703-04:S46-1:1). Enligt nämnda karta utgör platsen ett gammalt hammarställe med två hamrar. Från år 1624 finns skriftliga belägg för att hammarska ha varit i bruk i Fornbohyttan (Bonde 1845:135).

Vid föreliggande fältinventering påträffades inga lämningar efter hammarområdet i form av synliga husgrunder, slag eller spår i vattendrag efter fördämningar. Möjligen var vattennivån vid fältinventeringen högre än då Landeholm inventerade platsen år 2001.

Vid platsen har djupgrävning och resning av vattendraget utförts under 1860-talet och tidigt 1900-tal (LMA 1866:18-LIN-522, LMA 1902:18-LIN-704).

Motivering

Synliga lämningar i fält har inte observerats varför lämningen bedöms som uppgift om.

- *Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning*

Objekt 12, lägenhetsbebyggelse – L2022:10526

Uppgift om, lägenhetsbebyggelse i form av torpet "Bäcktorp" inom ett 65×40 stort område i nordöst-sydvästlig riktning enligt kartor från 1788, 1821, 1823, 1868 och 1885 (LMS 1788:S46-28:1, LMA 1821:18-LIN-105, LMA 1823:18-LIN-98, LMA 1868:18-LIN-502, LMA 1885:18-LIN-607).

Enligt det historiska kartmaterialet finns fram till år 1868 torpet Bäcktorpet på platsen. Torpbebyggelsen innefattar tre byggnader som är belägna på båda sidor om en väg (se figur 10 och 11). En karta från år 1885 visar att ingen torpbebyggelse längre finns på platsen däremot finns en byggnad jämte vattendraget. Parallellt med byggnaden, på den södra långsidan, finns en kvillfåra. I tillhörande karttext nämns inget

om byggnadens funktion men förekomsten av kvillfåra antyder vattenverksamhet. Möjligen i form av vattendrivet tröskverk.

Vid fältinventeringen påträffades inga bebyggelseämningar eller spår efter kvillfåran.

Motivering

Synliga lämningar i fält har inte observerats varför lämningen bedöms som uppgift om.

- *Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning*

Objekt 13, bergshistorisk lämning, övrig – L1981:3949

Bergshistorisk lämning som utgörs av hammarområde eller hyttområde 55×45 stort i nordsydlig riktning.

Platsen redovisas inte i något kartmaterial och förekommer inte som ödelagd enhet i 1703–1704 års kartas tillhörande register (LMS 1703-04:S46-1:1). I Atlas över Sveriges bergslag framförs teorin att platsen kan utgöra läge för Lindeshytte hammare, även kallad Hindens hammare, vilken finns omnämnda i skriftliga källor från åren 1558 och 1624 (Landeholm 2003:115).

Inom området finns en dammvall och en slaggförekomst. Enligt 1981 års fornminnesinventering finns även en vattenränna, vilken inte kunde återfinnas vid aktuell inventering (KMR L1981:3949).

Dammvallen som är trattformad är belägen inom områdets norra del och utgörs på östra sidan om vattendraget av en övertorvad jordvall, 12 meter lång i nordöst-sydvästlig riktning, 4 meter bred och 0,7 meter hög. På västra sidan utgörs vallen av jord och sten, den är 15 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning, 2 meter bred och 0,6 meter hög. I vattendraget mellan dammvallarna finns bearbetad berg i dagen med en bredd på omkring 2 meter. Berghällen har fördjupats främst mot den östra sidan.

Söder om dammvallen vidgar vattendraget sig inom en 60×50 meter stor sänka i nordsydlig riktning, där området öster om vattendraget är sankt och låglänt. Västra sidan är högre belägen, med en plan terräng, med riklig förekomst av stenar med en storlek om 0,4–0,8 meter. Stenarna förekommer både glest utspridda och i ansamlade högar. Möjligen utgör stenarna rester efter en bortrensad byggnad, vilken varit delvis belägen i vattendraget.

Figur 30. Vattendraget vid öppningen mellan vallarna. Öppningen utgörs av en bearbetad berghäll. Invid Tobias Vinoy är berghällen huggen i en rak linje. Foto från norr.

Inom området förekommer slagg, främst i vattendraget. Slaggen har en brunsvart färg med blåsig och runnen yta. Det gick emellertid inte visuellt att avgöra om det rörde sig om koppar- eller smidesslagg då de liknar varandra vid okulär besiktning. I anslutning till den västra dammvallen påträffades brunaktig och grå masugnsslagg vilket inte förekommer inom området i övrigt varför den möjligen kan förts dit sekundärt som byggnadsmaterial.

Lämningen har tidigare varit beskriven som hyttområde. Vid fornminnesinventeringens förstagångsinventeringen år 1957 nämns att ingen hyttlämning har kunnat påvisas. Resultatet från aktuell inventering är det samma, ingen hyttlämning kunde påvisas.

Enligt fornminnesinventeringens andragångsinventering år 1981 fanns en vattenränna inom lämningen. Den beskrivs kortfattat finnas i anslutning till dammvallen och vara 120 meter lång. Den kunde

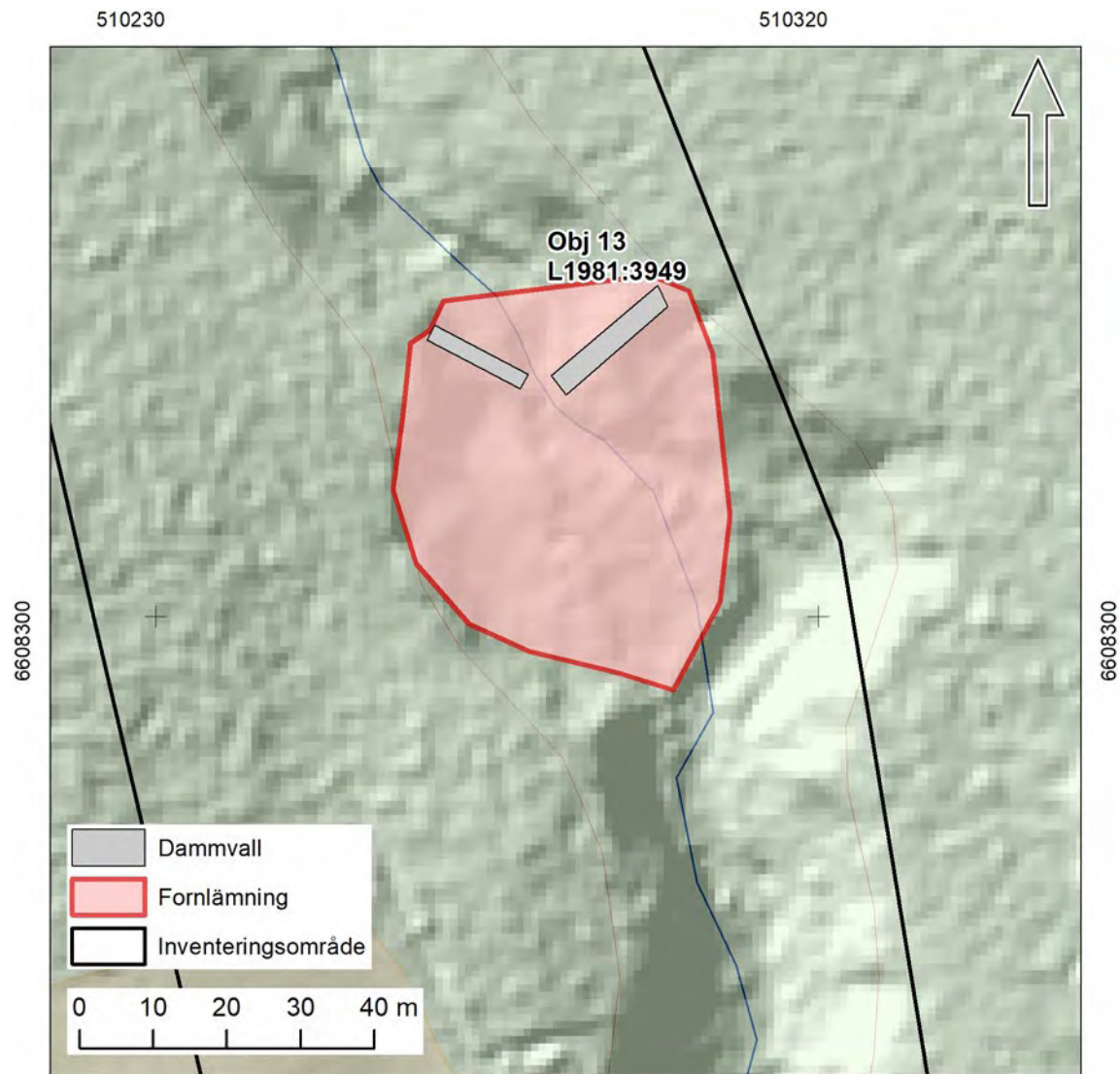
inte påträffas vid aktuell inventering och på grund av den fåordiga beskrivningen är det svårt att avgöra vad det rör sig om för typ av ränna.

Motivering

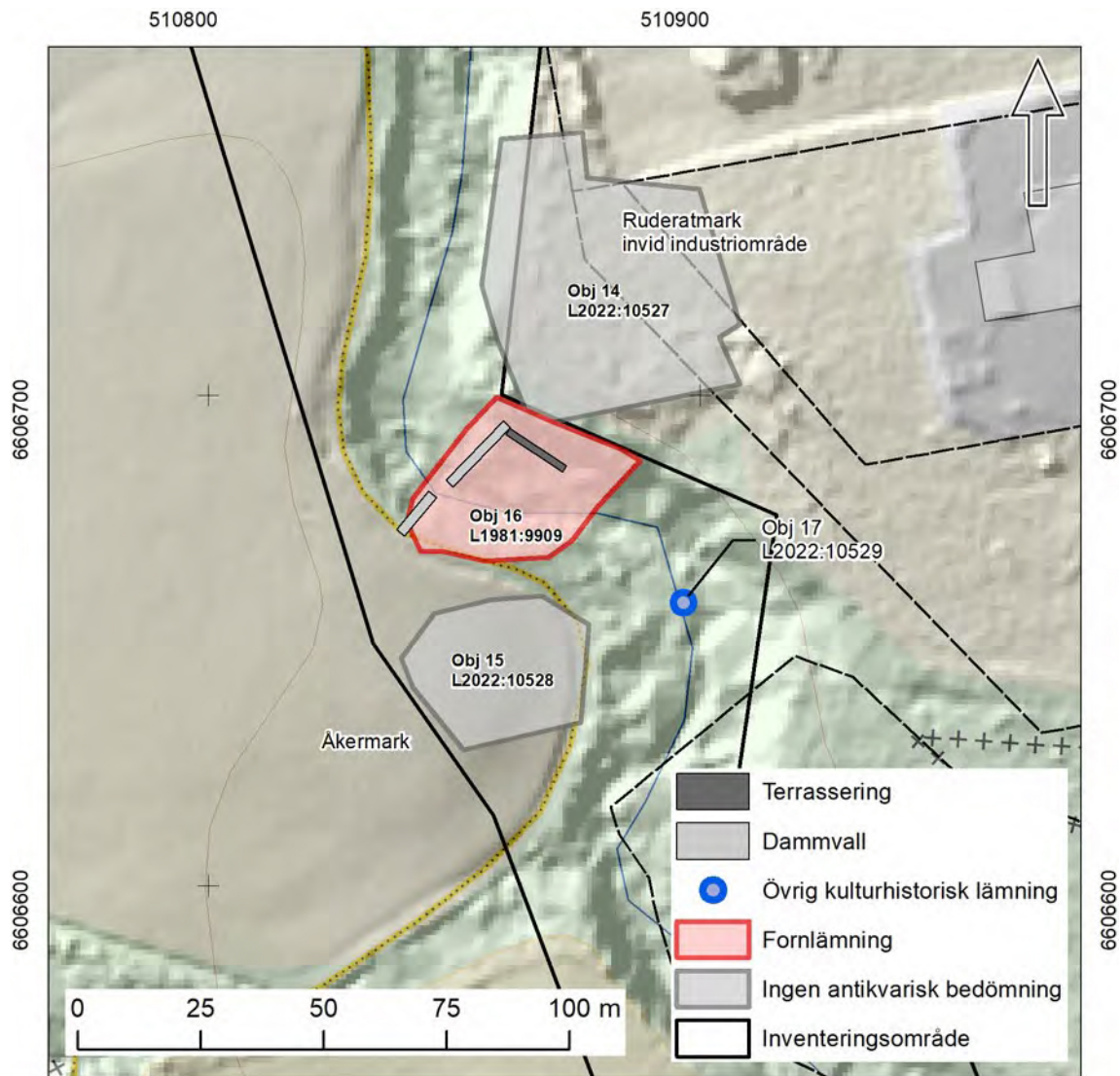
Lämningen uppfyller samtliga KML:s kriterier för fornlämning, den är varaktigt övergiven, av äldre tiders bruk och äldre än år 1850. Lämningstyp ändras till bergshistorisk lämning, övrig då det för tillfället inte klart kan utredas huruvida det rör sig om en hammare eller hytta.

Den antikvariska bedömningen ändras till fornlämning från tidigare ingen antikvarisk bedömning då synliga lämningar efter dammvall och slagg förekommer inom området.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

Figur 31. Kartering av ingående lämningar inom objekt 3. Slagg förekommer i området nedströms dammvallen. Skala 1:1 000.

Figur 32. Kartering och objektplan över objekt 14–17, bestående av Lindeshyttans gamla (objekt 14) och flyttade (objekt 15) bytomt, samt läge för hytta som eventuellt nyttjats som koppar- eller järnhytta. Skala 1:1 500.

Objekt 14, bytomt/gårdstomt – L2022:10527

Uppgift om, Lindeshytte bytomt, 60×50 stor i nord-sydlig riktning enligt 1703–1704 och 1726 års kartor (LMS 1703-04:S46-1:1, LMS 1726:S46-68:1). I en senare karta över Lindeshytta, från år 1788, har bebyggelsen försvunnit och platsen utgörs enligt kartan av en vret vars yta uppges vara röjd (LMS 1788:S46-66). Utifrån 1788 års karta förefaller gården ha flyttats till vattendragets västra sidan (se objekt 12).

Vid inventeringstillfället påträffades inga lämningar. Gårdstomtens utbredning baseras på 1726 års karta. Området utgörs idag av en svag västsluttning med igenvuxen ruderatmark invid ett industriområde.

Motivering

Då inga synliga lämningar påträffades i fält får lämningen status som uppgift om.

- Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning

Objekt 15, bytomt/gårdstomt – L2022:10528

Uppgift om, Lindeshytte bytomt, 40×40 meter stor enligt 1788 års karta (LMS 1788:S46-66). Enligt tillhörande karttext utgörs platsen av tomtmark för Lindeshytta hemman. Gården är ännu kvar vid tiden för häradskartans upprättande åren 1864–1867 (RAK 1864–67:J112-73-1). Gårdstomtens utbredning baseras på 1788 års karta.

Vid inventeringstillfället kunde inga lämningar påträffas. Området utgörs av odlingsmark.

Motivering

Synliga lämningar i fält har inte observerats varför lämningen bedöms som uppgift om.

- Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning

Objekt 16, hyttområde – L1981:9909

Hyttlämning, 35×35 meter stor, med motstridiga uppgifter kring typ av hytta (se figur 32). Enligt kartan från åren 1703–1704 redovisas platsen som "gammalt hyttställe" och enligt 1726 års karta som "gammalt masugnsställe" (LMS 173-04:S46-1:1, LMS 1726:S46-66). I "Atlas över Sveriges bergslag" föreslås att platsen kan utgöra den så kallade "Gamla Lindeshytten" som blåstes ned år 1538 (se Landeholm 2003:114).

Hyttlämningens ingående lämningar utgörs av en dammvall, kolbemängd jord och en terrasserad vägbank. Dammvallar finns på vardera sida om vattendraget där den östra vallen är 18 meter lång i nordöst-sydvästlig riktning och den västra 6 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning. Vallarna består av kallmurade skalmurar vars ytterstenar är 0,4–1 meter stora, fyllningen består av 0,1–0,5 meter stora stenar, masugnsslagg och jordfyllning. Bredden på vallen är 3–5 meter och den är 1,2 meter hög närmast vattendraget. I vattendraget mellan vallarna är bäckfåran breddad genom bearbetning av berghällen. Från den östra dammvallens nordöstra ände utgår en kallmurad terrassering längs en sträcka om 15 meter parallellt, med en ravinslutning. Terrasseringen löper i nordväst-sydöstlig riktning och är murad av 0,4–0,6 meter stora naturstenar i 3–4 oregelbundna skift med en höjd om 0,5–0,8 meter. Terrasseringen

Figur 33. Den östra dammvallen i Lindeshytten (objekt 16), sedd från väster. Den kallmurade dammvallen sträcker sig ända fram till vattendraget.

utgör möjligen en del av en vägbank som leder ner till hyttområdet. Terrasseringen är delvis övertäckt med jordmassor från ravinens sluttning.

Ovanför åravinens slänt, nordöst om östra dammvallen är marken sotig och kolbemängd. Inga grunder efter en husgrund från ett eventuellt kolhus kunde observeras varför ingen säker koppling mellan hyttområdet och ett eventuellt kolhus kan fastställas.

Slaggpåträffades dels i vattendraget, dels på dammvallarna. Slaggen på dammvallarna utgörs av mörkgrå- och delvis grönfärgad masugnsslagg. I vattendraget återfinns slaggen främst längs östra strandkanten, den är brunsvart till färgen med en blåsig och runnen yta, möjligen rör det sig om kopparslagg.

Motivering

Lämningen uppfyller KML:s samtliga kriterier för fornlämning, den är varaktigt övergiven, den kan antas vara äldre än år 1850 och av äldre tiders bruk.

Den antikvariska bedömningen har ändrats från ingen antikvarisk bedömning till fornlämning då synliga lämningar efter dammvallen, slagg och en terrasserad vägbank förekommer inom området.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

Objekt 17, bro – L2022:10529

Bro, bestående av delvis utrasade landfästen av stenar 0,5–1 meter stora på vardera sida om vattendraget. Lämningen är tidigare beskriven i lämningsbeskrivningen till L1981:9909 (se objekt 13), då landfästet vid fornminnesinventeringen var intakt med en träbro över vattendraget.

Det utrasade stenmaterialet påträffas längs en sträcka om 5 meter, omkring 1 meter ut i vattendraget. Bron återfinns i en karta från 1703–1704 och utgjorde del av landsvägen mellan Lindesberg, Munkhyttan, Skvatthammar, Siggebohyttan och vidare till Nora bergslag (LMS 1726:S46–68).

Motivering

Bron uppfyller KML:s samtliga kriterier för att bedömas som fornlämning. Broar registreras dock i undantagsfall som fornlämning enligt Riksantikvarieämbetets lämningstypslista (Lämningstypslistan 2021:14). Då denna bro bestått av enkelt landfäste som till stora delar är skadade bedöms lämningen inte utgöra fornlämning.

- *Antikvarisk bedömning: övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 18, träindustri – L1979:674

”Torphytte såg” finns inom ett 50×30 stort område i nordsydlig riktning enligt kartan från åren 1703–1704 (LMS 1703-04:S46-1:1). Lämningen är sedan tidigare registrerad som kvarn. Den enda skriftliga källan som avslöjar tidigare verksamhet på platsen utgörs av 1703–1704 års karta över Linde bergslag där platsen är markerad med texten ”gammal såg”. Sågläget är i karten beläget vid en gränspunkt mellan Torphyttan och Lindeshyttan/Lindesby. Även i tillhörande kartregister anges att Torphyttan har en övergiven såg.

Såglämnings befintliga husgrunder är belägna på östra sidan om vattendraget på mark som under 1800-talet hörde till byarna Lindesby och Lindeshyttan. I karta från 1788 är en rektangulär byggnad utritad invid vattnet på platsen för lämningarna, dock utan tillhörande beskrivning (LMA 1788:18-LIN-76, LMS 1788:S46-66:2).

Uppgiften om att det på platsen ska ha funnits en kvarn har eftersökts i jordeböcker, kartakter och tillhörande kartprotokoll från 1703 till 1920-tal samt i Lindesbergs stadsarkiv utan resultat.

Däremot finns Torphyttans såg beskriven i ett protokoll från år 1794 rörande sågar i Guldsmedshyttans närhet (Bergslagsstämмо-, hyttstämмо- och gruvstämмоprotokoll 1727–1828:7). Torphyttans såg beskrivs ha erhållit privilegium för anläggandet av en såg år 1764. Den utgjordes av en enbladig såg som endast fick nyttjas för husbehov och för hyttlagets masugn. Vidare beskrivs att sågen anlagts i ”Torphyttebäcken där tillförne en gammal såg skall stått”. Därmed framgår inte huruvida den nya sågen anlades i Torphyttebäcken, likt den förra, eller på den gamla sågens grund. Något som möjligen förklarar varför sågen kan ha anlagts på Lindeshyttans/Lindesby mark var att, enligt ovan nämnda protokoll, nyttjade även byarna Forneboda och Lindesby sågen och såglagets ombud bodde i Lindesby.

Sågens ingående lämningar utgörs av en dammvall, en stensatt kvillfåra och upplagd sprängsten uppströms dammvallen.

Vattendraget rinner genom området i två fåror varav den västra sannolikt är den naturliga. Vid västra fårans inlopp finns en bearbetad och sprängd berghäll med en bredd om cirka 6 meter med ett 0,8 meter högt fall. Tvärs över den östra kvillfåran finns resterna efter en dammvall i form av en betongstomme i höjd med vattenytan och rester av en järnkrampa i betongens västra ände. Nedströms betongdammen är bäckfåran stensatt med 0,3–0,6 meter stora stenar, på båda sidor om vattendraget längs en sträcka om 30 meter i nordsydlig riktning. Stenraden är delvis utrasad i vattendraget. Den stensatta kvillfåran utgör sannolikt platsen för sågbyggnaden.

Uppströms dammvallen är rader med sprängsten upplagda på vardera sida om vattendraget. Dessa har i tidigare lämningsbeskrivning tolkats som äldre dammvallar. Stenarna saknar antydan till kallmurning, påträffas alltför glest isär och är för få till antalet för att utgöra rest av en äldre dammvall. På östra sidan är stenraden omkring 9 meter lång i nordöst-sydvästlig riktning medan den västra är 5 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning. Stenarna påträffades inom en bredd om 1–1,5 meter och är 0,25–0,6 meter höga. Stenarna är kantiga med oregelbunden form och 0,3–1,2 meter stora. De utgörs sannolikt av

Figur 34. Utdrag ur karta över Lindes bergslag från åren 1703–1704 (LMS 1703-04:S46-1:1). Mellan Lindeshyttan och Torphyttan finns en såg belägen vid gränsmärke "353".

uppkastade stenar som rensats från vattendraget sedan berghällen i vattendraget sprängts inför anläggandet av dammen.

Tidigare lämningsbeskrivning återger att två slip- eller lagerstenar funnits inom lämningsområdet. Vid aktuell inventering kunde en sten påträffas, vilket dock bedömdes som slipsten och därmed inte bör kopplas till lämningen.

Figur 35. Enligt 1788 års karta över Lindeshyttan är en långsmal byggnad belägen på den exakta platsen för dagens kvillfåra inom objekt 18 (LMS 1788:S46-66:2). Dock saknas tillhörande kartbeskrivning samt damm utritad på kartan.

Figur 36. Vy över båda fårorna inom objekt 18, sedd från norr. Såggrunden har varit belägen i östra kvillfåran, till vänster i bild medan den västra fåran möjligen är den ursprungliga.

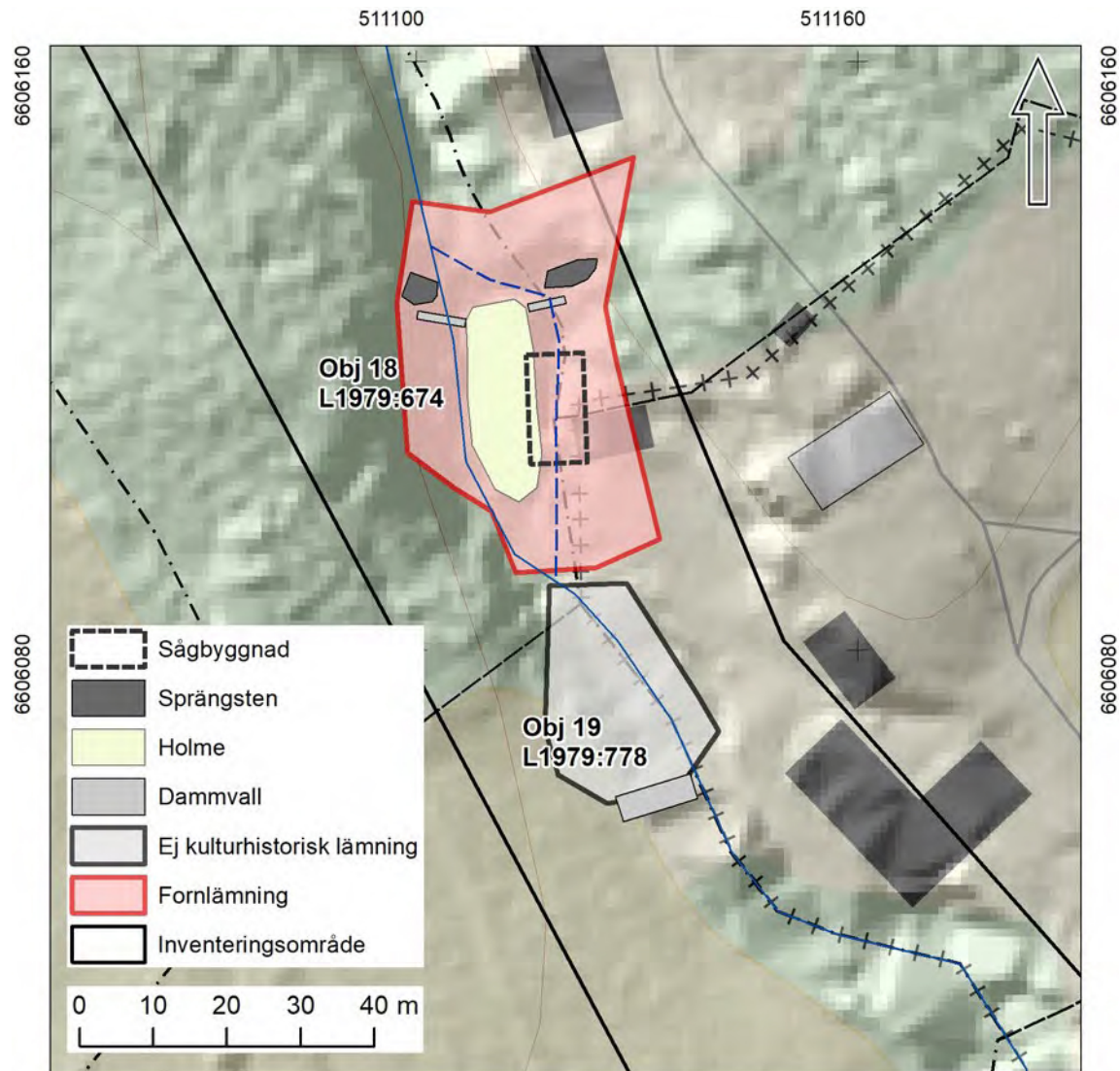

Figur 37. Vy över lämningsområdet (objekt 18) sedd från söder. På vardera sida om holmens norra del är rester efter dammfall.

Motivering

Objektet uppfyller KML:s samtliga kriterier för fornlämning. Den är varaktigt övergiven, av äldre tiders bruk och uppförd före år 1850. Förekomsten av en betongdamm tyder dock på att dammen nyttjats även i modern tid, möjligen i syfte att styra och reglera vattenflödet i händelse av högvatten. Lämningsstyp har ändrats till träindustri då kartakten från åren 1703–1704 redovisar att en såg har varit belägen på platsen.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

Figur 38. Kartering över ingående lämningar inom objekt 18 och 19. Skala 1:1 500.

Objekt 19, dammvall – L1979:778

Dammvall, 30×20 meter stor i nordsydlig riktning. Dammvallen återfinns inte det skriftliga källmaterialet. Vid fältinventeringen föreföll dammvallen vara omarbetad nyligen och utgjordes en blandning av rundade naturstenar som var 0,5–1,5 meter stora och rektangulära stenar 2×0,2 meter stora med tätning av betong. Uppströms dammvallen finns en 30×15 meter stor vattenspegel.

Enligt markägaren, som under 1960-talet är uppvuxen på platsen, fanns här tidigare en dammvall anlagd av timmer. Markägaren beskriver att då dammvallen varit förfallen och släpper vatten drabbas fastigheten emellanåt av översvämning på grund

Figur 39. Dammvallen bestående av stenar av olika slag har nyligen ombyggts. Foto från sydöst.

av en igentäppning som bildas omkring 50–60 meter nedströms vid ett par skarpa åkrökar. Dammen förefaller därmed syfta till att kontrollera vattenflödet för att förhindra översvämning av fastigheten. Nedströms dammvallen fanns ingen antydning till husgrund för eventuell historisk vattenbyggnad. Enligt lämningsbeskrivningen i KMR kan dammvallen eventuellt vara knuten till Torphyttan (objekt 20) nedströms. Dock borde dammvallen ha riskerat att orsaka bakvatten till vattenbyggnaden 45 meter uppströms (objekt 18).

Motivering

Sammantaget enligt ovan utgör dammvallen ingen kulturhistorisk lämning. I fält påträffades inga tillhörande lämningar såsom grund till vattenbyggnad eller ens möjliga lägen för en byggnad. Att markägaren beskriver att dammen motverkar översvämning förefaller antyda att den anlagts under modern tid och dess uppdämning riskerar ingen konflikt med nedströms belägna vattenverksamheter.

- *Antikvarisk bedömning: ej kulturhistorisk lämning*

Objekt 20, hyttområde – L1981:518

Torphyttans hyttområde, 220×80–160 meter stort i nordvästlig-sydöstlig riktning. Äldsta omnämnande är från år 1539 och den nedblåstes år 1797 (Jordebok 1823:164). Hyttområdet och platsen förekommer i historiska kartor från åren 1688, 1703, 1703-04, 1778, 1779, 1788, 1810, 1814, 1865, 1912 (LMS 1688:S8:13, LMS 1703-04:S46-1:1, LMS 1703:S46-1:3, LMS 1778:S46-100:1, LMS 1779:S46-100:2, LMS 1788:S46-66:2, LMS 1810:S46-100:3, LMA 1814:18-LIN-88, LMA 1865:18-LIN-476, LMA 1912:18-LIN-avs376, LMA 1912:18-LIN-792).

Enligt kartor från åren 1778, 1779 och 1788 har vattendraget delat sig, omedelbart uppströms hyttområdet och runnit i en västlig och en östlig fåra. Vid västra fåran har, enligt kartmaterialet, en masugn och ett vattenmagasin varit belägna. Från tiden för enskifteskartan, år 1810, saknas den västra fåran och den förekommer inte i de yngre kartakterna, se figur 41. Kvar finns emellertid en avsnörd rest av dammen, invid byn. I kartan redovisas inte hur den specifika dammen nyttjas men andra förekommande dammar inom byn, på samma karta, redovisas som "rud-dammar", vilket denna sannolikt också nyttjats som. I en senare karta, från år 1865, redovisas att platsen för den utfyllda dammen nyttjades som "slätterbacke".

Figur 40. Karta från år 1788 då Torphyttans masugn ännu var i bruk. Vattendraget delar sig i två fåror varav den västra ledde till masugnen. Uppströms masugnen är en damm utritad. Dammen är numera utfylld och västra fåran torrlagd (LMS 1788:S46-66:2).

Hyttområdet är starkt påverkat av de verksamheter som funnits på platsen efter hyttans nedblåsning. Området har under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal nyttjats av en såg, ett tegelverk, en kalkugn och ett kraftverk, vilka anlagts inom området (se objekt 21, 22, 24). På platsen har även en hammare (objekt 23) varit belägen enligt uppgift från 1703–1704 års kartor.

De ingående lämningarna utgörs av en masugnsruin och slaggvarpar, vilka täcker stora delar av lämningsområdet. Masugnsruinen är belägen vid en uttorkad fåra i lämningsområdets västra del. Den uttorkade fåran är belägen omkring 3–4 meter högre än den östra fåran som är vattenförande. Fåran i väst utgörs av en dalgång fylld med slagg varför den naturliga topografin förefaller ha fyllts ut med slagg.

Av masugnen är hyttpipans västra halva bevarad. Pipan är 2 meter i diameter och upp till 1,7 meter hög. Dess innervägg, som är 0,4 meter tjock, är murad med sandsten och glimmerskiffer vars putsbruk har

Figur 41. Karta från år 1810, drygt 10 år efter masugnen nedblåsts. Den västra fåran är till stor del torrlagd och den tidigare dammen är till stora delar utfylld. Kvar finns emellertid en eventuell ruddamm, markerad med svart cirkel (LMS 1810:S46-100:3).

Figur 42. Karta från år 1865 över det tidigare hyttområdet. Platsen för den utfyllda dammen nyttjades som slåtterbacke. Längs den uttorkade fåran är en mindre bruksväg utritad (LMA 1865:18-LIN-476).

Figur 43. Kvar av Torphyttans masugn finns västra halvan av masugnspipan. Foto från öster.

förslaggats. Väster om pipan finns en 70×20 meter stor och upp till 4 meter hög slaggvarp i nordvästlig-sydöstlig riktning, som delvis täcker pipan. Slaggvarp dominerar hyttområdets centrala delar med större slaggvarp i områdets västra del och inom den tidigare holmen. Slaggstyckena är flutna, till färgen grå med enstaka inslag av blågrönt. I slaggvarpet finns även skörbrända stenar och malmstycken, vilket pekar på att bortsovrade gråsten och undermålig malm deponerats i samma högar. I områdets västra del är slaggvarpet svårt skadat genom omfattande täktverksamhet. I områdets östra delar är slaggvarpen urgrävd och omformad i samband med sentida bebyggelse (se objekt 21). Vidare har även slaggvarpar genomgrävt vid utgrävning av nya fåror och slagg har nyttjats för att fylla äldre fåror i områdets södra del.

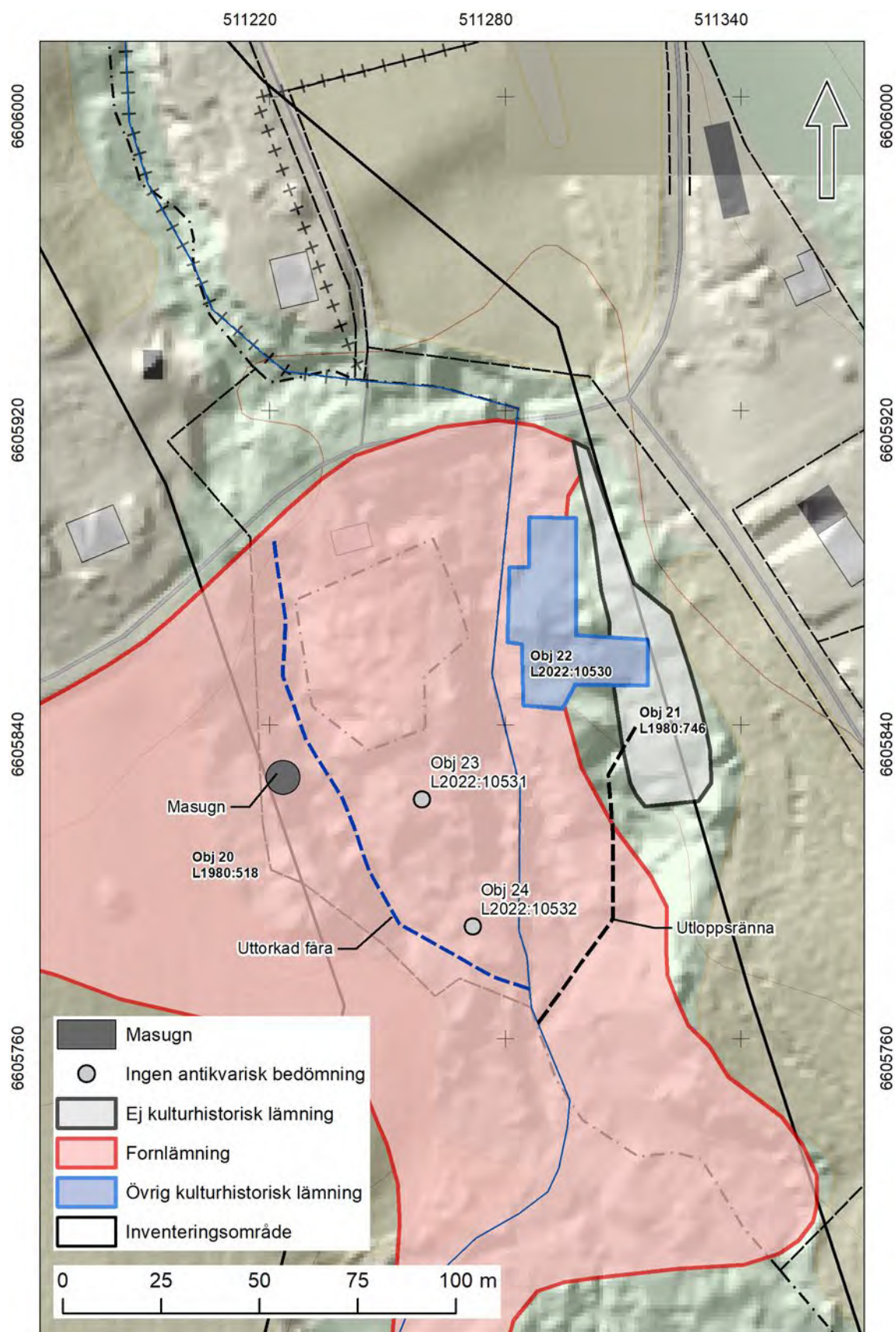
I den östra vattenförande fåran finns en kallmurad husgrund. Här finns också en holme i vattendraget med till stor del utrasade stenar som utgör rester efter vattenhjulsfundamentet. Lämningen utgör sannolikt resterna efter Lindesby såg (se objekt 22).

Inga lämningar finns kvar av tidigare dammvall. Kartmaterialet antyder att vattendraget delat sig i två fåror runt en holme varför två dammöppningar bör ha funnits. Marken uppströms masugnen är idag en jordutfylld vägbank. Marken har enligt äldre kartor fyllts ut redan under tidigt 1800-tal. Vid den östra fåran finns en vägbank med en modern brodamm av betong och kallmurad sten. Möjligen kan äldre delar av dammen vara bevarade under vägbanken i väster.

Motivering

Lämningen uppfyller KML:s samtliga tre kriterier för fornlämning då den är varaktigt övergiven, äldre än år 1850 och av äldre tiders bruk.

- Antikvarisk bedömning: fornlämning

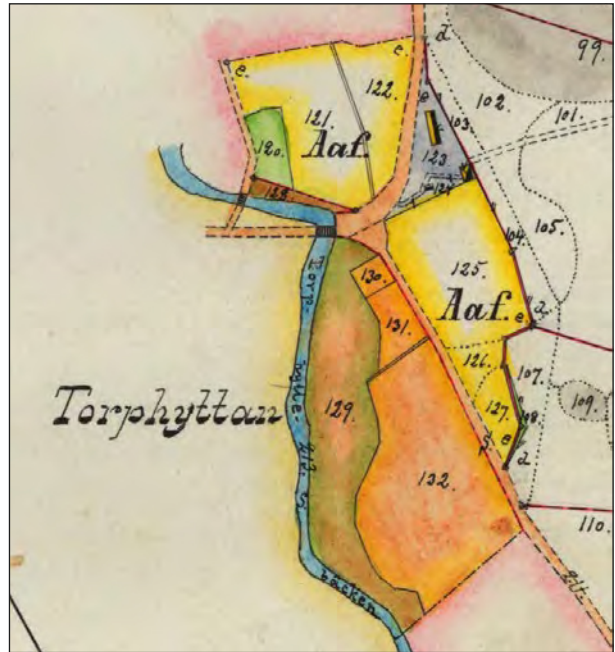
Figur 44. Kartering av läge för masugnen och uttorkad flodfåra i väst. I planen redovisas även utløpsrænna för objekt 21. Skala 1:1 500.

Objekt 21, småindustriområde – L1981:746

Kraftverk, tidigare registrerad som dammvall. Platsen förekommer i historiska kartor från åren 1863, 1903, 1912 och därefter i ekonomiska kartan från år 1968. (LMA 1863:18-LIN-453, LMA 1903:18-LIN-717, LMA 1912:18-LIN-avs376, LMA 1912:18-LIN-792, RAK 1968: J133-11F1d68).

Det förekommer inga kartakter som visar kraftverket, som därmed sannolikt anlagts och övergivits mellan åren 1912–1968. I karthandlingarna från tidigt 1900-tal förefaller sågen (objekt 22) ha försvunnit medan tegelbruket finns kvar i 1903 års karta för att sedan försvinna i 1912 års karta. Området närmast vattendraget utgjordes av slättermark i både 1903 och 1912 års kartor, vilket möjligen kan antyda att området inte var täckt av slaggvarp som det är idag. År 1912 utfördes en avstyckning av fastigheten Lindesby 1:16, närmast vattendraget. Till fastigheten, kallad "Vattenfallet" hörde vatten- och landgrunds rätt. I köpekontraktet som är bifogat till karthandlingen, saknas beskrivning av tidigare verksamhet inom fastigheten eller vad som planeras utföras inom fastigheten. Vid försäljningen köptes fastigheten av ett flertal hemmansbrukare vid Lindeshyttan från en enskild markägare.

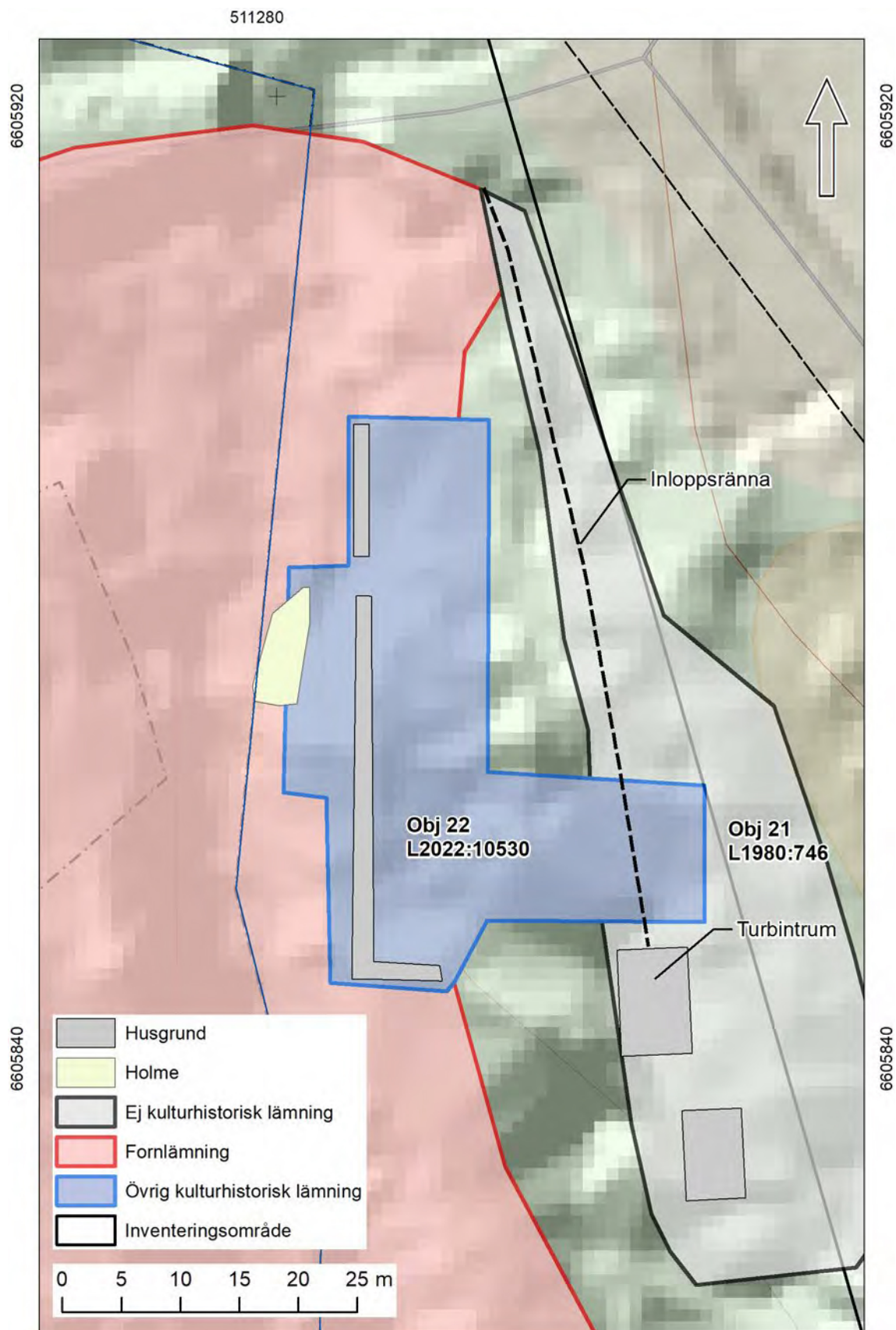
Lämningen utgörs av en rektangulär långsmal byggnad av betong, turbinrum av betong, betongplintar, och inlopps- och utloppsrännor urgrävda i slaggvarp. Betonggrunden, i form av en betongklädd slaggstensgrund, är 10 meter lång i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning och 3–4 meter bred. I byggnadens centrala del finns ett turbinrum som är 3×2,4 meter stort och 2,4 meter högt. I turbinrummets nedre del är runda in- och utloppshål för turbintrumman. Närmast utloppet finns bevarade järnband efter den tidigare trumman. Norr om betonggrunden är slaggvarpen urgrävd i en 50 meter lång ränna som överst är 8 meter bred, 2 meter djup och i botten 1,5 meter bred. Enligt fornminnesinventeringens lämningsbeskrivning från 1981, har "Dämet varit 5 meter långt, 0,5 meter bred och 1,7 hög av betong med tillhörande betongränna". Vid aktuell inventering påträffades inga lämningar enligt beskrivningen i anslutning till vägbanken. Emellertid påträffades vid vägbanken en rektangulär öppning som till stora delar var överväxt. Öppningen förefall vara 0,7 meter bred och 0,5 meter hög.

Figur 45. Karta från år 1912 då bebyggelsen från både sågen och tegelbruket försvunnit, jämför figur 48. Marken närmast vattendraget nyttjades som slättermark (LMA 1912:18-LIN-792).

Figur 46. Turbinrummet inom objekt 21, sedd från sydöst. I nedre delen av byggnadens syns utloppstrumman varifrån en trumma ledde vattnet vidare ned mot Torphyttabäcken.

Figur 47. Plan med karterade lämningar inom objekt 21 (kraftverk) och 22 (såg och tegelbruk). Skala 1:500.

Nedströms turbinrummets utlopp är ytterligare slaggvarp urgrävt och bildar en 100 meter lång ränna som är 3–4 meter bred och 0,5–1 meter djup. Omkring 15 meter söder om turbinrummets utlopp finns en stengrund och betongplintar inom ett område om 8×5 meter, i dalgångens branta västsluttning. Enligt tidigare lämningsbeskrivning från 1981, har en träbyggnad på stengrund varit belägen på platsen.

De synliga lämningarna utgörs sannolikt av ett kraftverksfundament med turbinrum. Möjligen har kraftverksanläggning anlagts under tidigt 1900-tal sedan fastigheten sålts till hemmansbrukarna. Dock redovisas inget på platsen enligt ekonomiska kartan från år 1967, varför den sannolikt övergivits innan dess.

Motivering

Lämningen är sentida och har nyttjat modern teknik för att alstra energi ur vattenkraft. Kvarnen är emellertid övergiven och därmed dammens ursprungliga syfte. Lämningen registreras emellertid inte då den utgörs av en tidigmodern anläggning.

- Antikvarisk bedömning: ej kulturhistorisk lämning

Objekt 22, småindustriområde – L2022:10530

Plats för såg och tegelbruk inom ett 50x25 meter stort område i nordsydlig riktning enligt häradskartan från åren 1864–1867. Byggnaderna förekommer även i kartor från åren 1863 och 1865 (LMA 1863:18-LIN-453, LMA 1865:18-LIN-476).

I laga skifteskartan över Lindesby från år 1863 finns bebyggelse på platsen i form av två sammanbyggda långsmala rektangulära byggnader invid vattendraget med en tillhörande kvadratisk byggnad efter tegelbruket omkring 20 meter öster om vattendraget.

I historisk-geografiskt och statistiskt lexikon över Sverige från 1863 anges att det i Lindesby fanns ett tegelbruk och en såg (1859-70:442). I egendomsannons i Nerikes allehanda från år 1889 för "Egendomen Lindesby" beskrivs egendomen äga "nybyggd, enbladig såg och tegelverk för vattenkraft" (1889-06-05:4).

Lämningen efter sågen utgörs av en husgrund och ett fundament till hjulhus. Lämningar efter det eventuella tegelbruket byggts över vid anläggandet av kraftverksbyggnaden.

Figur 48. Karta från år 1863 med Linde såg och tegelbruk markerade med svart ram. Sågen var belägen jämte vattnet medan tegelbruket är den mindre kvadratiske byggnadens väster om sågen (LMA 1863:18-LIN-453).

Omkring 20 meter nedströms den befintliga brodammen påträffades, längs östra strandkanten, rester efter en husgrund i form av en stensatt kallmurad grund längs en sträcka om 10 meter. Grunden har tydliga hörnstenar som är 0,5–0,7 meter stora, lagda i två skift med däremellan 0,3–0,5 meter stora stenar. Inom husgrunden finns en stenfyllning med en bredd om 2 meter. Byggnaden saknar grundstenar i den östra halva och förefaller vara anlagd delvis över vattendraget.

Hjulhusfundamentet utgörs av en oval igenvuxen holme som är 10 meter lång, upp till 3 meter bred och 0,6 meter hög. Vid holmens sidor finns utrasade stenar efter tidigare fundament. Parallellt längs strandkanten finns en kallmurad mur längs en sträcka om 30 meter. Längts i norr är muren anlagd omkring 1,5–2

meter ut i vattendraget med vatten rinnandes längs båda sidor. I södra delen är muren anlagd på strandkanten. Muren är upp till 1,5 meter bred, kallmurad av huggen sten, 0,3–0,7 meter stora, med oregelbunden form, anlagd i oregelbundna skift. Byggnadens bredd kan endast observeras vid södra kortsidan där en mur med 10 meters bredd är anlagd. Resterande del av den västra långsidan saknas och är möjligen övertorvad och täckta av slagg- och jordmassor från ravinens sluttning.

Inga lämningar efter tegelbruket påträffades. Vid platsen där tegelbruksbyggnaden, enligt 1863 års karta, fanns lämningar efter kraftstationen (objekt 21) varför tegelbruket möjligen rivits under tidigt 1900-tal.

Motivering

Lämningen uppfyller två av tre kriterier för fornlämning enligt KML:s. Den är varaktigt övergiven och av äldre tiders bruk. Sågen och tegelbruket förekommer i karta från år 1863 och i litteratur från 1860-talet. Den sammantagna bilden är att lämningen härrör från mitten av 1800-talet varför lämningen inte betraktas till fullo uppfylla ålderskriteriet.

- *Antikvarisk bedömning: övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 23, hammare/smedja – L2022:10531

Uppgift om, hammare. Enligt 1703–1704 års karta över Linde bergslag är ett "gammalt hammarställe" utritat vid platsen för Torphyttans masugn (LMS 1703-04:S46-1:1). Även det tillhörande kartregistret uppger att en ödelagd stångjärnshammare finns inom Torphyttan. Sannolikt avses en hammare som är omnämnd som varande i bruk inom Torphyttan år 1666 (Carlberg 1879:302). Dock förefaller hammaren ödelagts kort därefter då någon hammare inte redovisas i kartan från år 1688 (LMS 1688:S8:13).

I fält påträffades inga lämningar som klart kan knytas till en hammare. Dock är Torphyttans hyttområde (objekt 20) starkt påverkat av kontinuerlig verksamhet varför lämningar kan vara övertäckta av slagg eller grunder.

Motivering

Synliga lämningar i fält har inte observerats som klart kan knytas till en hammare varför lämningen bedöms som uppgift om.

- *Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning*

Objekt 24, kalkugn – L2022:10532

Uppgift om, kalkugn enligt häradskartan från åren 1864–1867. Ingen kalkugn finns på platsen enligt laga skifteskartan över Torphyttan från år 1865 där marken intill kalkugnen uppges bestå av skogsmark och åker (LMA 1865:18-LIN-467).

I fält påträffades inga tydliga lämningar efter en kalkugn. På platsen fanns en rund varphög som var omkring 6 meter diameter och 1 meter hög. Ett vindfällt träd med kraftig stam hade fallit över högen och försvårade bedömningen. Varphögen kan möjligen utgöra rester efter fyllning från kalkugnen men den rika förekomsten av slagg i hyttområdet gör denna slutsats svår att belägga.

Motivering

Då inga tydliga lämningar efter kalkugnen kunde konstateras bedöms lämningen som uppgift om.

- *Antikvarisk bedömning: ingen antikvarisk bedömning*

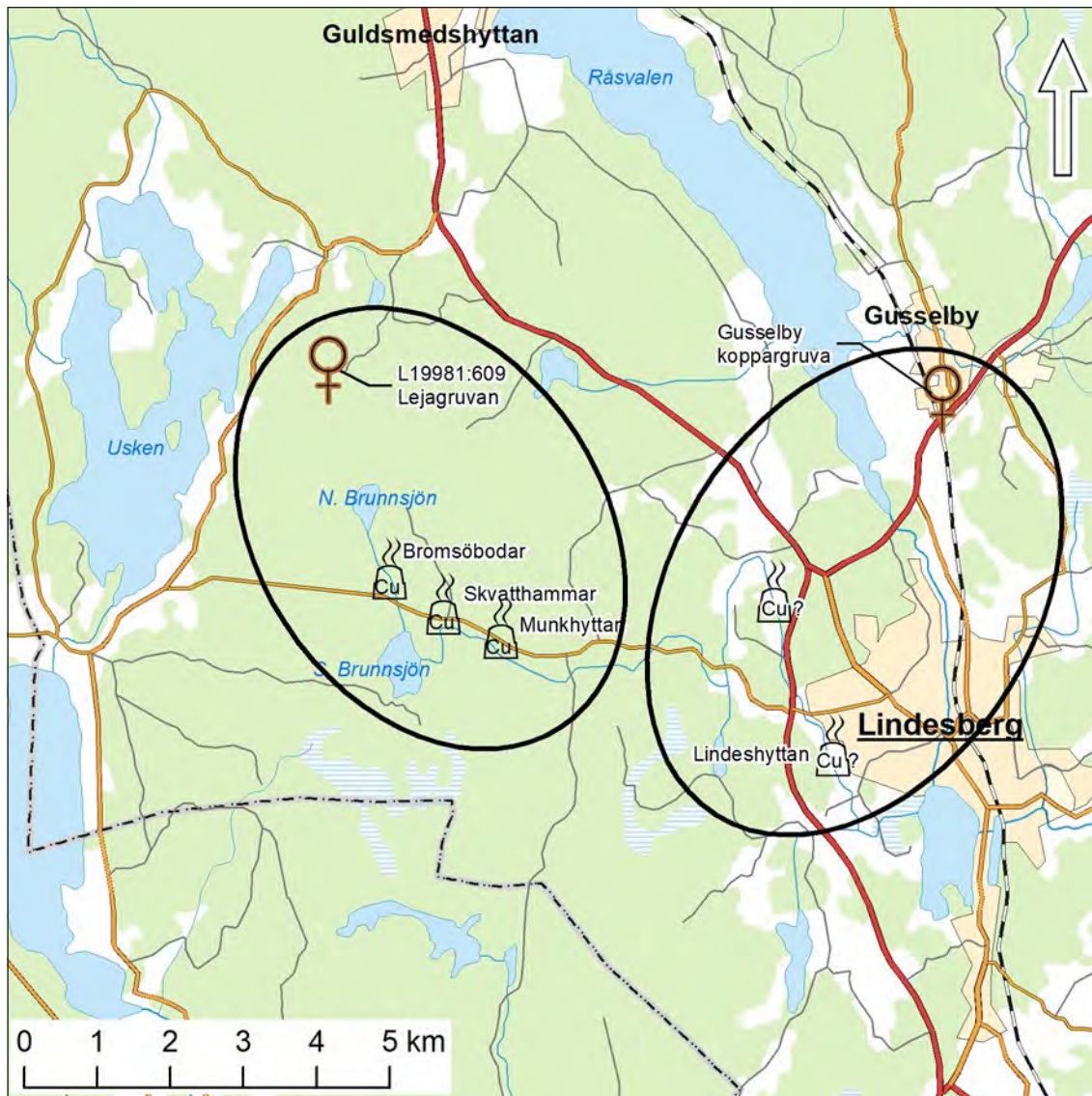
DISKUSSION

Medeltida kopparhyttor

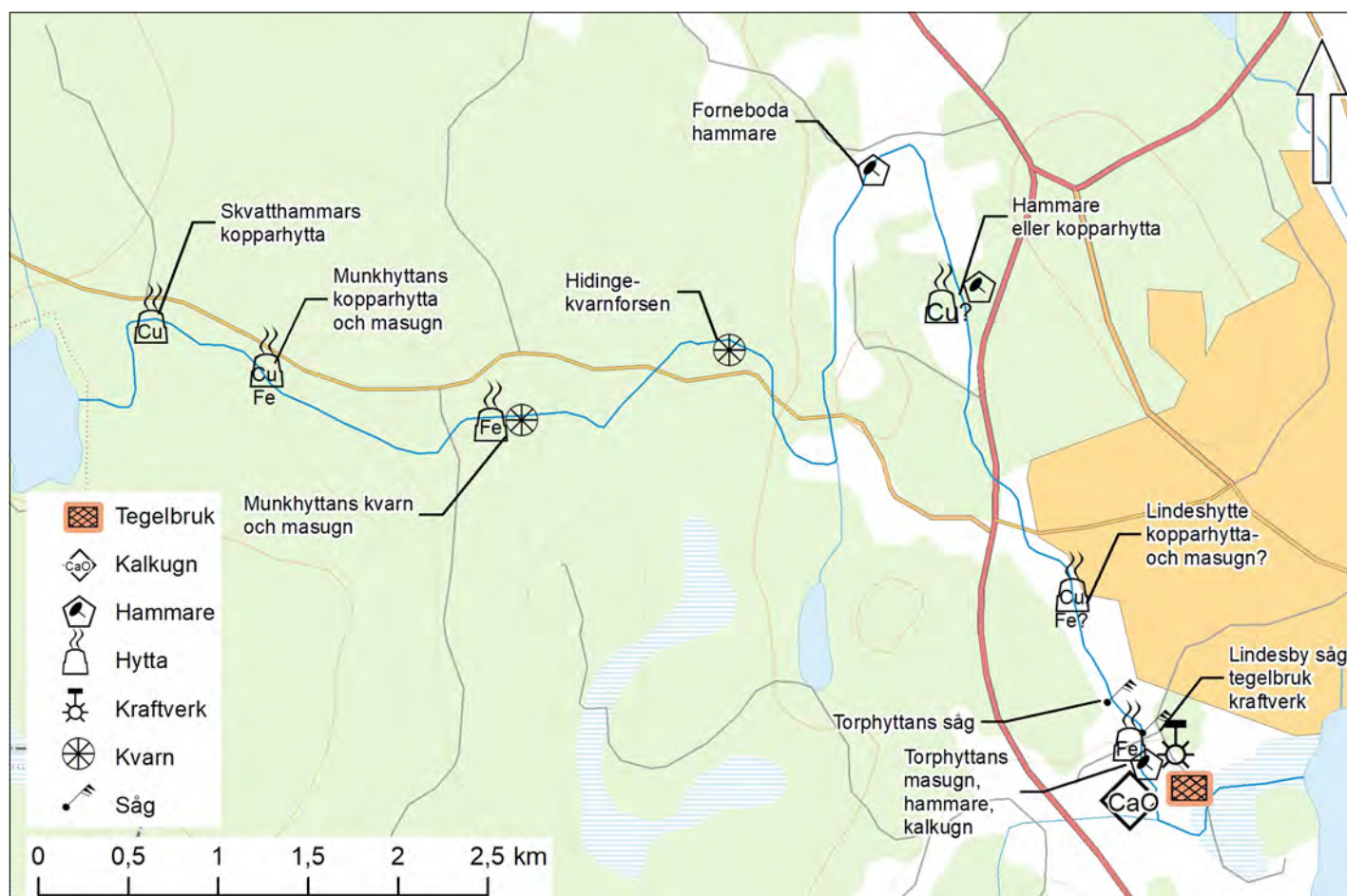
Sammanlagt har det funnits fyra, möjligen fem, kopparhyttor längs vattensystemet från Norra Brunnsjön ned till Lindesjön. Av dessa är tre, möjligen fyra, belägna inom inventeringsområdet. Att det finns en möjlig kopparhytta beror på att en av lämningarna har slaggg som påminner om både hammarslagg och kopparslagg i kombination med en dammvall men inga övriga ingående bergshistoriska lämningar (se objekt 13).

Vid en tidigare utförd arkeologisk undersökning vid Skvatthammars kopparhytta (L1981:4190), i samband med byte av vägtrumma, utfördes analyser av kopparslagg (Rönngren 2022). Tidigare hade även ett

flertal ^{14}C -prover utförts vid Skvatthammar, år 2010, vilka daterats till 1200- och 1500-talen. Analyser av slaggen visade på att flertalet av tillverkningsstegen vid framställning av koppar hade utförts vid hyttan. Slaggen visade även samma kemiska sammansättning som kopparmalm från Lejagruvorna (L1981:609), omkring 3,8 kilometer nordnordväst om Skvatthammar, vilket pekar på att det var därifrån malmen bröts och fraktades. I registret till 1703–1704 års karta redovisas att det fanns fem övergivna kopparhyttor inom Linde bergslag. Dessa var belägna vid Nyberget, Bromsjöbodar, Skvatthammar, Munkhyttan och Lindeshyttan. Merparten av Linde bergslags kopparhyttor var

Figur 50. Förhållande mellan kopparhyttor och koppargruvor i området kring Torphyttbekkens vatten-system. Här markeras eventuella gruvor varifrån hyttorna hämtat malm. Utgjordes de av olika hytt- och gruvlag eller samverkade de? Var de alla samtida? Skala 1:100 000.

Figur 51. Den sammansatta bilden av samtliga historiska vattenverksamheter längs Torphyttebäcken. Skala 1:40 000.

därmed belägna längs Torphyttebäckens vattensystem. Förutom dateringarna från hög- och senmedeltid vid Skvatthammar har även liknande ^{14}C -dateringar erhållits från Bromsjöbodas och Munkhyttan (Damell 2006). Kopparhyttorna förefaller därmed tas ur bruk kring tidigt 1500-tal. I relation till kopparhyttorna redovisar 1703 års karta att det fann två övergivna koppargruvor, dels Lejagruvan (L1980:609), dels en icke registrerad koppargruva vid Gusselby. Gruvorna är belägna omkring 3–5 kilometer från kopparhyttorna.

Utifrån de arkeologiska resultaten från Skvatthammar och de medeltida dateringarna från övriga kopparhyttor är det ingen underdrift att peka på att de utgör en nyckel till vidare kunskap kring organisationen och produktionen av koppar inom Linde bergslag. Att kopparhyttorna förekommer inom ett begränsat område väcker frågor kring huruvida det funnits en central organisation bakom kopparbrytningen och förädlingsprocessen. Hyttorna, och eventuell gruvorna, är lämningar från en tidsperiod, hög- och senmedeltid, som i det närmaste helt saknar skriftliga källor vad gäller bergshantering i Linde.

Masugnarna och hamrar

Längs Torphyttebäckens vattensystem har sammanlagt tre eller möjligen fyra (se objekt 16) masugnar varit i bruk. Den äldsta dateringen från Munkhyttan (objekt 6) härrör från 1255–1405 e. Kr, vilket även pekar på en parallell närvaro av både koppar- och järnhantering inom området. Förekomsten av båda dessa verksamheter väcker även här frågor kring central organisation, hur arbetet rörande verksamheterna fördelats, samt hur övergången till enbart järnhantering gått till och varför.

För tiden kring sent 1600-tal och 1700-talet uppvisar vattendragets bergsmansbyar genomgå en utveckling som efterliknar andra bergsmansbyar i Linde bergslag. En efter en blåstes hyttorna ned under 1700-talet och produktionen koncentrerades till en hytta, i detta fall vid Snuggas hytta. Detta föregås av att hamrarna avvecklades under 1600-talet, vilket innebar att man därmed upphörde med förädlingsprocessen att omvandla tackjärn till smidbart stångjärn.

Nedläggningen av masugnarna är sannolikt resultatet av en generell rationaliseringsprocess där enskilda bergsmansbyar inte maktade med att själva investera i ny dyr teknologi i form av masugnar med större produktionskapacitet av bättre kvalitet i relation till en oförmåga att trygga hyttans energiförsörjning i form av större vattenmagasin. Men genom hyttmanslagningarna kunde flera hyttlag gemensamt uppbringa kapital för nödvändiga investeringar och bedriva verksamheten på den plats som hade bäst läge utifrån naturliga förutsättningar, logistik och distansen till den egna byn.

Sågar och kvarnar

Förhållandevis få kvarnar har i historisk tid funnits belägna längs Torphyttedäcken med tanke på dess längd och att den rinner genom ett flertal byar. Kartan från åren 1703–1704 redovisar enbart en kvarnplats vid Munkhyttan (objekt 7). En möjlig kvarn har eventuellt senare anlagts i Skvatthammar (objekt 1).

Emellertid hade de övriga byarna egna kvarnar vid andra vattendrag såsom Fornbohyttan eller så hade man nära till angränsade byars kvarnar.

År 1903 anlades en kvarn inom Fornbohyttan (objekt 10). Enligt ett samtida tidningsinslag uttrycks att kvarnen skulle bli till stor nytta ”för den talrika närboende befolkning”, vilket tyder på en allmän avsaknad av kvarnar i området (Bergslagens tidning 1903-07-18).

Längs vattendraget har två sågar funnits, dock inte samtidigt. Förekomsten av sågar reglerades under 1700-talet av Bergskollegiet som kontrollerade och gav tillstånd till deras anläggande genom privilegier. Syftet var tillse att hytt- och byalagen skulle ha förhållandevis nära avstånd till en såganläggning utan att alltför många sågar anlades, annars fanns risk att alltför mycket skog högs och sågades upp.

Torphyttesåg (objekt 18) utgör sannolikt platsen för två generationers sågar, dels en som redovisas vara öde år 1703–1704, dels en som anlades och erhöll privilegier år 1764. Mellan åren 1794, då Torphyttesåg omnämns i protokoll, och år 1863 förefaller Torphyttesåg övergivits och en ny såg (objekt 22) anlades inom Lindesby mark, invid Torphyttans hyttområde. Medan den äldre sågen i protokoll från 1794 beskrivs ha drivits av ett kollektiv av hemmansägare från flera byar var sågen vid Linde under enskild ägo. Möjligen

har Torphyttesågens behov som husbehovssåg och till masugnens behövlighet upphört då masugnen vid Torphyttan nedblåstes år 1797 och vid Snugga år 1862. Formen att driva sågen som ett kollektiv, hårt reglerad av Bergskollegiet, ersattes därmed av en friare marknad under enskild ägo. Flytten ned till dammfallet vid Torphyttans gamla hyttområde berodde möjligen på att platsen kan ha utgjort bättre förutsättningar för en sågs anläggande.

Torphytteområde

Ett flertal verksamheter av industriell karaktär har utförts inom Torphytteområdet (Objekt 20, 21, 22, 23, 24). Under 1600- och 1700-talet fanns både en masugn och en hammare, vilket innebar att både tackjärn och förädlat stångjärn tillverkades på platsen. Hammaren förekommer enbart utritad i en översiktlig karta från åren 1703–1704 varför dess exakta läge inom hyttområdet inte kan bestämmas. Sedan hyttan nedblåstes år 1797 fortgick, främst under 1800-talets andra hälft, den industriella verksamheten inom området. Dels anlades en kalkugn i hyttområdets västra del, dels anlades en såg och ett tegelbruk längs den östra fåran. Under tidig 1900-tal förefaller även ett kraftverk ha anlagts öster om sågen, överlagrandes det äldre tegelbruket.

Omfattande markförändringar har därmed utförts inom hyttområdet. Förutom att vattendraget, dammen och marken sannolikt omformades och anpassades då sågen och senare kraftverket byggdes, täpptes den västra fåran, inom hyttområdet igen redan snabbt efter hyttan nedblåsts år 1797. Därefter förefaller dammfallet, eller strömmen, längs östra fåran ha stått oanvänd fram till det att sågen anlades under mitten av 1800-talet. Möjligen beror tilltappningen av fåran på att man velat frigöra mark inom hyttområdet som under 1800-talet bland annat nyttjades som åker- och skogsmark samt plats för en kalkugn. Anläggandet av kraftverksstationen (objekt 21) är sannolikt den sista åtgärden där vattennivån höjts då intaget till vattentuben förefaller ligga relativt högt i förhållande till vad som bör ha erfordrats till sågen. Ingen information rörande kraftverket har påträffats annat än att marken år 1912 såldes från enskild ägo till ett kollektiv av hemmansbrukare i Torphyttan. Möjligen kan det tyda på att man haft ambitionen att anlägga en vattenverksamhet för gemensamt behov.

Vidare har stora delar av hyttområdets slaggvarpar täktats tämligen hårt, i synnerhet i västra delen. Slagg nyttjades vanligen förr som fyllnadsmaterial vid vägbankar eller tomtanläggning och kan möjligen ha använts då nya tomter med bebyggelse anlagts inom Torphyttans byområde, väster om hyttan.

Rätning och rensning av vattendraget

Vid sidan av de kulturhistoriska lämningarna i form av hyttor, hammare, sågar och kvarnar återspeglar och representerar även rätningarna av själva vattendraget en del av den historiska vattenverksamheten.

Då stora delar av området närmast vattendraget i äldre kartmaterial ofta beskrivs utgöras av sankmarker har det sannolikt funnits ett stort behov av att avleda ytvatten ned till vattendraget. Detta förefaller inledningsvis ha skett stegvis, av enskilda byar, utan vidare beräkningar av földeffekter eller att markägare efter rätningarna skulle erhålla lika mycket mark. Effekten av de första dikningarna har sannolikt varit att omvandla de egna kärrmarkerna till äng, ängar till åkrar, och blöta åkrar till mer torrlagda. Som vi kan läsa i handlingarna vid 1866 års vattenavledning inom båtnadsområde 1, kunde sådana åtgärder leda till problem för markägare nedströms. Vattenavledningen år 1866 är även den första gången vi ser att en statlig representant, i form av ingenjör Johan Sundberg, deltar och planerar utförandet av diknings- och rätningsåtgärder. Senare vattenåtgärder kom även att ske åren 1902–1904, 1921–1924 och 1931 under statligt och kommunalt överseende.

I kartmaterialet syns generella stora förändringar i åkermarkerna från tidigt 1800-tal till tidigt 1900-tal. Åkermarken har i hög grad utdikats och vattnet har letts ut i Torphyttebäcken.

Dessvärre saknas en serie kartgenerationer inom Munkhyttan som skulle ha givit en bättre bild av de stegvisa förändringarna mellan 1804 och 1926 års kartor. Rätningsarbetet inom Munkhyttan kan därmed inte till fullo dateras annat än att den sannolikt utförts då omgivande byar, såsom Fornbohyttan, Torphyttan och Fornaboda, under mitten av 1800-talet inledde dikningsåtgärder. Norra Brunnsjön förefaller emellertid ha blivit sänkt mellan åren 1807 och 1824.

Utifrån ett historiskt perspektiv påbörjades en dramatisk ökning av utdikningsåtgärder i Sverige efter två decennier under 1820- och 1830-talen, med mycket regn (Jakobsson 2013). Genom ändrade lagar och erbjudande om förmånliga lån gick staten in som aktör och deltog vid vattenavledningsföretag med ekonomiskt stöd och kunnande via ingenjörer från och med 1840-talet. "Utdikningarna av våtmarker var en bidragande orsak till att odlingsjorden under 1800-talets sista hälft ökade från 2,3 till 3,5 millioner hektar" (Håkansson 1997:94).

Torphyttebäcken utgör således ett skolboksexempel på hur vattendrag under historisk tid rätades och omgivande sankmarker utdikades till odlingsjord.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Lindesberg
Landskap	Västmanland
Socken	Linde
Lämningstyp	Hyttområde, hammare/smedja, dammvall, kvarn, träindustri, småindustriområde, bro, bergshistorisk lämning övrig.
Datering	Medeltid. efterreformatorsk
Typ av undersökning	Inventering, kunskapsunderlag
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-04-08
Länsstyrelsens diarienummer	584-236-2022
Ärendenummer i Fornreg	202201276
Arkeologgruppens projektnummer	P22062
Projektledning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren, Tobias Vinoy
Undersökningstid	2022-10-24 till 2022-10-27
Inmätningsteknik	Hand-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Höjdsystem	RH 2000

REFERENSER

Litteratur

- Carlberg, J.O. 1879. *Historiskt sammandrag om svenska bergverkens uppkomst och utveckling*. Stockholm.
- Damell, D. 2006. *Kol 14-daterade hyttor i Örebro län*.
- Håkansson, A. 1997. Dränering, sjösänkning, ängsvattning. Ur *Agrar historia*. Stockholm.
- Jakobsson, E. 2013. Ditching from a water system perspective. Draining the Swedish water landscape 1200-1900. Ur *Water history volume 5*, issue 3.
- Landeholm, S. 2003. Linde bergslag – en sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Linde och Ramsbergs socknar. *Atlas över Sveriges bergslag*. Jernkontoret Bergshistoriska utskottet serie H 116. Riksantikvarieämbetet Kunskapsavdelningen.
- Lämningstypslistan. 2021. *Lista med lämningstyper och antikvarisk praxis*. Version 5.0. Riksantikvarieämbetet.
- Pettersson, O. 2011. *Skvatthammar – projekt medeltida kopparhyttor i Bergslagen*. Västmanland; Linde socken; Västantorps 1:2 m.fl. UV rapport 2011:140.
- Rönngren, J. 2022. *Rostslag, råkoppar och bottenaskor vid Skvatthammars kopparhytta – metallurgiska analyser från slagglager*. L1981:4190. Arkeologgruppen rapport 2022:02

Kartor och arkivmaterial

Historiska lantmäteriakter

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV (LMA)

1726. Lindeshyttan, geometrisk karta, akt: 18-LIN-7
1788. Lindesby och Lindeshyttan, konceptkarta, akt: 18-LIN-76a
1790. Fornbohyttan, storskifte, akt: 18-LIN-58
1804. Munkhyttan, storskifte, akt: 18-LIN-59
1807. Siggebohyttan, storskifte, akt: 18-LIN-83
1820. Siggebohyttan, enskifte, akt: 18-LIN-90
1821. Fornaboda, enskifte, akt: 18-LIN-105
1823. Fornaboda, enskifte, 18-LIN-98
1824. Skvatthammar-Bromsjöbodan, storskifte, akt: 18-LIN-81
1863. Lindesby, avmätning, akt: 18-LIN-453
1865. Torphyttan, laga skifte, akt: 18-LIN-476
1866. Fornaboda, m.fl. byar, vattenåtgärd-äodelning, akt: 18-LIN-522
1867. Torphyttan, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-493
1868. Fornaboda, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-502
1868. Fornbohyttan, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-515
1873. Lindeshyttan, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-550
1873. Västantorps arealavmätning, akt: 18-LIN-1168
1885. Fornaboda, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-607
1902. Torphyttan, m.fl. byar, vattenåtgärd, akt: 18-lin-704
1903. Lindesby, ägostyckning, akt: 18-LIN-717
1905. Lindesby, ägostyckning, akt: 18-LIN-719

- 1912. Lindesby, hemmansklyvning, akt: 18-LIN-792
- 1912. Lindesby 1:16, vattenfallet, avsöndring, akt: 18-LIN-avs376
- 1917. Lindesby, avsöndring akt: 18-LIN-avs377
- 1921. Fornaboda och Lindeshyttan, vattenåtgärd, akt: 18-LIN-906
- 1926. Munkhyttan, laga skifte, akt: 18-LIN-930
- 1928. Registerkarta över Lindesbergs stad, akt: 18-LIN-48

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV (LMS)

- 1688. Landkarta över Linde bergslag, akt: S8:13
- 1703–1704. Geometrisk karta över Lindesbergs bergslag och socken, akt: S46-1:1
- 1704. Geometrisk karta över bergshemman i Lindesbergs bergslag och socken, akt: S46-1:3
- 1726. Lindeshyttan, geometrisk karta, akt: S46-68:1
- 1778. Torphyttan, transportkarta, akt: S46-100:1
- 1779. Torphyttan, ägodelning, akt: S46-100:2
- 1788. Lindesby och Lindeshyttan, laga delning, akt: S46-66:2
- 1788. Fornaboda, storskifte, akt: S46-28:1
- 1806. Siggebohyttan, enskifte, akt: S46-86:1
- 1810. Torphyttan, Enskifte på inägor, S46-100:3
- 1823. Fornaboda, enskifte, akt: S46-27:1
- 1857. Karta över staden Lindesbergmed därtill lydande ägor, akt: LJ-99

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERKS ARKIV (RAK)

- 1864–67. Häradsekonomiska kartan, akt: J112-72-5
- 1864–67. Häradsekonomiska kartan, akt: J112-73-5
- 1958. Ekonomiska kartan, akt: J133-11F2c58
- 1968. Ekonomiska kartan, akt: J133-11F1d68
- 1983. Ekonomiska kartan, akt: J133-11F2c83

Arkivmaterial

RIKSARKIVET

- Bergsmästaren i Nora m.fl. bergslag 1607–1874
- Bergslagsstämmo-, hyttstämmo- och gruvstämmoprotokoll, 1727–1828
- Jordeböcker 1754–1823

LINDESBERGS KYRKORARKIV

- församlingsböcker, 1902–1910:1084

LÄNSSTYRELSEN I ÖREBRO LÄN

- Markavvattningsföretag båtnadsområde: Fornebohyttans dikningsföretag av år 1931.
Akt: A 147, B 1456

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2022:45

